

KAIP PASIRINKTA TEORINĖ PRIEIGA GALI PADĖTI KURTI VIENTISĄ UGDYMO PROGRAMĄ IR PRAKTIKAS?

2 knygelė

**Bendrai finansuoja
Europos Sąjunga**

**Nacionalinė
švietimo
agentūra**

Rekomendacijos „Patirkime vaikystę“ dėl ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo parengtos įgyvendinant Europos Sąjungos bendrai finansuojamą projektą „Ikimokyklinio ugdymo turinio kaita“ (Nr. 10-014-P-0001). Projektą įgyvendino Nacionalinė švietimo agentūra.

Ikimokyklinio ugdymo rekomendacijas „Patirkime vaikystę“ parengė autorių grupė: Ona Monkevičienė (grupės vadovė), Milda Brėdikytė, Alvyra Galkienė, Laimutė Jankauskienė, Tatjana Jevsikova, Laura Kamandulytė-Merfeldienė, Sonata Latvėnaitė-Kričėnienė, Rita Makarskaitė-Petkevičienė, Edita Maščinskaitė, Emilija Sakadolskienė, Viktorija Sičiūnienė, Stasė Ustilaitė, Birutė Vitytė.

Kalbos redaktorė Nijolė Šorienė
Fotografės Laura Deliusinė ir Loreta Kondratė
Dizainerė Silva Jankauskaitė

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt

ISBN

Milda Brėdikytė

KAIP PASIRINKTA TEORINĖ PRIEIGA GALI PADĖTI KURTI VIENTISĄ UGDYMO PROGRAMĄ IR PRAKTIKAS?

TURINYS

- 1.** Kodėl reikia apgalvoti teorines prieigas rengiant mokyklos ikimokyklinio ugdymo programą ir ką rekomenduoja *Ikimokyklinio ugdymo programos gairės*? / **7**
- 2.** Kas yra vaiko raidos teorija ir kodėl apie ją kalbame? / **8**
- 3.** Pagrindinės vaiko raidos teorijos / **10**
 - 3.1.** Sociokultūrinė (kultūrinė-istorinė veiklos) teorija – nuo 1930-ųjų / **10**
 - 3.2.** Konstruktyvistinė teorija (Jean Piaget) – nuo 1930-ųjų / **15**
 - 3.3.** Kognityvinė / mokymosi atrandant teorija (Jerome Seymour Bruner) – nuo 1960–1970-ųjų / **18**

- 3.4.** Ekologinių sistemų teorija (Urie Bronfenbrenner) – nuo 1970–1980-ųjų / **25**
- 3.5.** Brendimo teorija – 1920-ieji / **29**
- 3.6.** Pragmatizmo / patirtinė teorija (John Dewey) – 1930-ieji / **31**
- 3.7.** Elgesio (biheivioristinė) teorija – 1920–1950-ieji / **33**
- 3.8.** Emocinės-socialinės raidos teorija (Henri P. H. Wallon) – nuo 1920–1940-ųjų / **36**
- 3.9.** Humanistinė psichologija – 1940–1950-ieji / **38**
- 3.10.** Prieraišumo teorija (Edward John Mostyn Bowlby) – 1950–1970-ieji / **40**

3.11. Intelektų įvairovės teorija (Howard Gardner) – nuo 1980–1990-ųjų / **42**

4. Pedagoginės ugdymo sistemos ir jų svarbiausi komponentai / **44**

5. Pagrindinių ankstyvojo ugdymo pedagoginių sistemų apžvalga / **45**

5.1. Liaudies pedagogika / **46**

5.2. Frėbelio pedagogika / **47**

5.3. Montessori pedagogika / **49**

5.4. Valdorfo pedagogika / **50**

5.5. Emmi Pikler ankstyvojo (nuo 0 iki 3 metų) ugdymo pedagogika / **51**

5.6. Reggio Emilia pedagogika / **53**

6. Šiandienos požiūris į ankstyvąjį vaiko ugdymą(si) / **55**

7. Kaip susieti teorines prieigas, ugdymo įstaigos kuriamą pedagoginę sistemą ir kasdienės praktikas? / **58**

Dažniausiai ikimokyklinio ugdymo įstaigų vadovų ir mokytojų užduodami klausimai / **60**

Naudingos nuorodos / **61**

Naudota literatūra / **62**

KNYGELĖS SANTRAUKA

Šioje knygelėje aptarsime, kas yra teorinė prieiga (angl. *Theoretical underpinnings*), pristatysime svarbiausias teorines prieigas išskirdami pagrindines, kuriomis buvo remtasi atnaujinant ikimokyklinio ugdymo turinį Lietuvoje ir paaiškinsime, kodėl jos buvo pasirinktos. Glaustai aprašysime ankstyvojo amžiaus vaikų ugdymui svarbias ir labiausiai pasitvirtinusias pedagogines sistemas, paaiškinsime, kaip jos siejasi su teoriniais pagrindais. Išskirsime pagrindinius pedagoginės sistemos komponentus. Pabaigoje aprašysime, kaip mokyklos ikimokyklinio ugdymo programoje (toliau – programa) turėtų atsispindėti ugdymo įstaigos teorinė prieiga ir iš jos kylanti nuosekli pedagoginė sistema, formuojanti kasdienės ugdymo praktikas.

1.

KODĖL REIKIA APGALVOTI TEORINES PRIEIGAS RENGiant MOKYKLOS IKIMOKYKLINIO UGDYMO PROGRAMĄ IR KĄ REKOMENDUOJA IKIMOKYKLINIO UGDYMO PROGRAMOS GAIRĖS?

Šiandien nieko nestebina informacijos gausa, susijusi su ankstyvojo amžiaus vaikų ugdymu(si). Ši informacija mus pasiekia iš įvairių šaltinių, bet dažniausiai – iš internetinės erdvės. Ugdymo profesionalus labiausiai domina ir dažniausiai skaitomi pranešimai ir faktai yra susiję su inovatyviais ugdymo metodais, mokymais, seminarais, projektais, naujomis, dažnai skaitmeninėmis priemonėmis, modernia įranga, „madingais“ žaislais ar žaidimais, kuriuos į grupę atsineša patys vaikai. Suprantama, kad ne viskas, kas mus pasiekia, yra tikrai vertinga ir naudinga vaikų ugdymo(si) procesui, todėl visuomet kyla pasirinkimo klausimas. Taigi, kokius kriterijus taikyti pasirenkant iš tokios gausybės?

Panaši situacija klostosi ir naujų mokslo žinių apie mažus vaikus srityje. Pastaraisiais dešimtmečiais ankstyvosios raidos, sveikatos, genetikos, neuro-mokslų ir kitų mokslų sričių atradimai pateikė labai daug naujų žinių apie ankstyvojo amžiaus vaiką. Šios žinios padeda mokslininkams vis geriau suprasti, kaip auga ir vystosi vaikas nuo gimimo, kaip formuojasi jo psichika, gebėjimai, kas lemia jo ugdymosi sėkmę ir koks vaidmuo šiuose procesuose tenka suaugusiajam. Mokslo žinios pasiekia profesionalus ir tėvus gana sporadiškai ir jiems dažniausiai išskylantis klausimas – kaip naujos mokslo žinios keičia ir ar turi keisti ugdymo praktikas? Kas gali padėti geriau susiorientuoti?

Būtent teorinė prieiga ir gali pasiūlyti sisteminių požiūrį, kuris padeda nuosekliai pasirinkti mokslo žinias ir derančius ugdymo metodus kuriant ar tobulinant konkrečios ugdymo įstaigos programą, o per ją ir pedagoginę praktiką.

Tai kas gi yra ta teorinė prieiga ir kodėl reikia apie ją galvoti? Teorinė prieiga yra viena ar keliomis artimomis vaiko raidos teorijomis besiremianti požiūrių sistema, kuri paaiškina pagrindinius vaiko raidos ir ugdymo(si) principus. Ji taip pat padeda suprasti, kokie yra tinkamiausi ugdymo metodai ir kokio pobūdžio pedagoginės sąveikos maksimaliai paremia vaikų raidos ir ugdymosi procesus.

2.

KAS YRA VAIKO RAIDOS TEORIJA IR KODĖL APIE JĄ KALBAME?

Vaiko raidos teorija siekia atsakyti į klausimą, kaip auga ir vystosi vaikas. Pagrindinės vaiko raidos teorijos teikia sisteminį požiūrį į vaiko raidos procesus: apibūdina šių raidos sričių tarpusavio sąsajas ir nustato, kokie svarbiausi veiksniai lemia šių raidos sričių pokyčius ir kaip tie pokyčiai vyksta. Pripažintos raidos teorijos yra paremtos dideliu kiekiu įrodymų ir pakartotinių bandymų. Įprastai skiriamos šios pagrindinės raidos sritys: fizinė, emocinė, socialinė ir pažintinė raida. Tačiau dar svarbiau tai, kad daugelis raidos teorijų **nusako ankstyvosios vaiko raidos mechanizmus**, kitaip tariant, aiškina, **kaip ir kodėl vyksta vaiko raida, apibūdina svarbiausius jos veiksnius** ir **teikia įžvalgą** apie tai, kaip turi būti **palaikoma, skatinama** ar **nukreipiama vaikų veikla, siekiant optimalios vaiko raidos ir ugdymosi**. Išskiriamos kelios pagrindinės raidos teorijos (angl. *Grand Theories*) ir kitos, jas papildančios, teorijos.

Kuo skiriasi pagrindinės vaiko raidos teorijos nuo kitų teorijų? Greta pagrindinių, vadinamųjų didžiųjų raidos teorijų, yra nemažai kitų teorijų, kurios nuodugniau aiškina atskiras vaiko raidos sritis. Daugelis jų yra nuolat tikslinamos ir papildomos, atsižvelgiant į naujausių tyrimų rezultatus.

Visos didžiosios, arba **pagrindinės, raidos teorijos** kelia sau plačius tikslus. **Sociokultūrinė** raidos teorija, kituose šaltiniuose vadinama **kultūrine-istorine** ar **kultūrine-istorine veiklos** teorija, tiria vaiko **sąmonės** (psichikos) **formavimąsi**. **Konstruktivistinė** teorija aiškina, kaip vyksta vaiko **mąstymo** (kognityvinė) **raidą, elgesio** teorija (biheivioristinė) nagrinėja gyvūnų ir žmogaus **elgseną**. Svarbiausi pagrindinių teorijų atradimai nurodo tolesnių tyrimų kryptis. Dauguma vėliau sukurtų teorijų tai ir daro: siauriau ir išsamiau tiria paskirus raidos aspektus. Tačiau dauguma šių teorijų grindžiamos pagrindinėmis teorijomis ir nekelia tikslo išaiškinti vaiko raidos ar ugdymosi prigimtį, o remiasi vienos iš pagrindinių teorijų požiūriu. Pavyzdžiui, pripažįsta, kad psichikos raida yra genetiškai nulemtas procesas, arba, kad žmogaus psichiką formuoja kasdienės socialinės sąveikos.

Kodėl mokytojams reikia išmanyti vaiko raidos teorijas? Tik perpratę vaiko raidos ypatumus, išmanydami raidos etapus, amžiaus tarpsnių raidos ir ugdymosi poreikius ir galimybes, galime sukonstruoti konkrečios ugdymo įstaigos programos teorinę prieigą, kuria remdamiesi kursime konceptualų ugdymo modelį ir plėtosime juos atliepiančias ugdymo praktikas. Svarbu tai, kad vaiko raidos išmanymas suteikia kiekvienam mokytojui laisvę kurti savo, unikalią grupės vaikų poreikius atitinkančią, ugdymo programą ir pasitelkti autentiškus ugdymo būdus maksimaliai atsiliepiant į kiekvieną naują situaciją. Mokytojas neturi savo darbe vadovautis tik kitų sukurtais ugdymo metodais; savaime tai nėra blogai, nes yra daug puikių metodų. Tačiau geros pedagogikos esmė yra ne tik geras metodas, bet tai, kaip subtiliai ir jautriai jis taikomas. Perfrazuojant žinomą posakį galima teigti, kad vaiko raidos išmanymas suteikia pedagogui „meškerę“ ir išlaisvina jo pedagoginį kūrybiškumą. Jis geba ne tik naudotis kitų sukurtais metodais, bet juos adaptuoja, pritaiko, tobulina kartu kurdamas savo unikalią ugdymo pedagogiką.

3.

PAGRINDINĖS VAIKO RAIDOS TEORIJOS

Toliau pristatome tris pagrindines vaiko raidos teorijas, kuriomis šiandien vadovaujasi dauguma pasaulio mokslininkų, aiškindami vaiko raidą, ir kuriomis nacionaliniu lygmeniu šalyje atnaujinant susitarimus dėl mažų vaikų ugdymo remiasi *Ikimokyklinio ugdymo programos gairės* (toliau – *Gairės*). Kiekviena teorija pristatoma glaustai, išryškinant tik pagrindinius jos teiginius. Pateikiamas teorijos vertinimas šių dienų mokslo žinių kontekste ir naudingos rekomendacijos ugdymo praktikoms. Pabaigoje formuluojamos iš kiekvienos teorijos kylančios konkrečios ugdymo strategijos.

¹ Ši teorija turi keletą pavadinimų dėl istoriškai susiklosčiusių aplinkybių. Tik keli Vygotskio tekstai „Meno psichologija“ (1925, išleista 1965) ir „Mąstymas ir kalba“ (1934) buvo išversti į anglų kalbą [vertimuose autoriaus pavardė transkribuota Vygotsky – red.], todėl tik jais remiantis jo teorinė mokykla buvo įvardyta kaip sociokultūrinė raidos teorija. Nepaisant to, kad ir rusų kalba jo tekstai buvo sunkiai pasiekiami platesnei mokslininkų bendruomenei, jo buvę kolegos ir jų mokiniai toliau plėtojo šios mokyklos teorines idėjas ir teorinei mokyklai suteikė kultūrinės-istorinės teorijos pavadinimą, kaip tiksliau atskleidžiantį teorijos esmę. Šiuo metu pasaulio mokslininkai Vygotskio teorinę mokyklą sieja su jo artimiausių bendražygių Aleksejaus Leontjevo ir Aleksandro Lurijos vardais ir teorinės mokyklos pavadinimą dar labiau praplėtė pavadindami ją kultūrinės-istorinės veiklos teorija. Kai kuriuose tekstuose anglų kalba Vygotskis gretinamas su Jeano Piaget ir apibūdinamas kaip konstruktyvistas. Šių dviejų mokslininkų gretinimas yra tikrai prasmingas, vis dėlto jų teorinių mokyklų skirtumai, nepaisant jų artimumo, yra esminiai.

3.1. SOCIOKULTŪRINĖ (KULTŪRINĖ-ISTORINĖ VEIKLOS) TEORIJA – NUO 1930-ŲJŲ

Sociokultūrinė (kultūrinė-istorinė veiklos)¹ teorija, kurios pradininkas yra Levas Vygotskis (Lev Vygotskij, 1896–1934), žydų kilmės rusų mokslininkas, pabrėžia **kultūrinės aplinkos** ir **socialinių sąveikų kokybės** svarbą vaiko sąmonės (psichikos) raidai ir teigia jas esant vaiko raidos ir ugdymosi šaltiniu. Vygotskis kalbėjo apie kultūrinę vaiko raidą, apibūdindamas ją kaip kultūrinių elgesio formų „išvidujinimą“ ir per tai vaiko „įaugimą“ į kultūrą. Ypač pabrėžė sociokultūrinės aplinkos svarbą, ją suvokdamas kaip **socialines sąveikas**. Anot jo, **per socialines sąveikas formuojasi visos pagrindinės vaiko psichikos funkcijos**. Ką tai reiškia? Vygotskis paneigė pagrindinį brendimo teorijos teiginį, kad vaiko psichikos raida yra genetiškai nulemtas procesas, jis teigė, kad žmogaus psichiką formuoja pasikartojančios kasdienės socialinės sąveikos. Tai reiškia, kad kultūrinės **raidos subjektas** nėra individualus vaikas, bet **integrali sistema – vaiko ir labiau patyrusio kito** (pradiniame etape – suaugusiojo) **sąveika**. Vaiko sąmonėje visuomet išlieka apibendrintas žmogaus, kaip tarpininkaujancio kultūrinio elgesio modelio, paveikslas. Toks apibendrintas paveikslas formuojasi vaikui sąveikaujant su daugeliu žmonių, stebint kitų tarpusavio sąveikas ir nebūtinai tik suaugusiųjų.

Kalbėdamas apie 3–5 metų vaikų raidą, savo darbuose Vygotskis itin pabrėžė **vaizduote paremtą savarankiško vaikų žaidimo** svarbą. Šiandien tokius žaidimus vadiname vaidmenų, siužetinių vaidmenų, arba sociodraminių (angl. *socio-dramatic play, fantasy play*) žaidimais. Kodėl Vygotskis akcentavo būtent vaizduote paremtą vaiko žaidimą? Anot jo, būtent šis žaidimo tipas paskatina naujų (aukštesniojo lygio) vaizduote paremtų mąstymo formų gimimą. Jis teigė, kad paties vaiko kuriamas menamas („taip tyčiom“) žaidimas yra vaiko mąstymo forma. Per nuolat plėtojamą savarankišką žaidimą vaikas nuo mąstymo gestais pereina prie mąstymo žodžiais ir sąvokomis. Žaidžiant menamą žaidimą transformuojasi vaiko mąstymas, nuo gestų ir veiksmų jis pamažu pereina prie žodžių ir kalbos kaip savo minčių ir idėjų raiškos priemonės. Būtent dėl šios priežasties Vygotskis teigė, kad „žaidimas sukuria artimiausios vaiko raidos zoną. Žaidime vaiko elgesys visada pranoksta jo amžiaus vidurkį, žaidime vaikas pranoksta savo paties elgesį įprastose kasdienėse situacijose.“ Pabrėžtina, kad autorius taip kalba tik apie savarankiškai kuriamas, sudėtingas, vaizduote paremtas žaidimo formas.

Vygotskis akcentuoja, kad jeigu tam tikrų kultūrinio elgesio apraiškų nėra vaikų aplinkoje ir jų raida vyksta jiems neturint galimybės sąveikauti su tomis kultūros formomis, (pvz., žaidimas, kalba ir kt.), tai ji ir nebus pakankamai vaikų išplėtotą. Todėl neturėtų stebinti Vygotskio keliama reikalavimai ugdomosi aplinkai ir mokytojo darbui. Jis pabrėžia, kad artimiausioje

aplinkoje vyraujančių tarpusavio sąveikų kokybė formuoja individualių vaikų psichiką ir elgesį. Yra įprasta kalbėti apie vaiko ir suaugusiojo sąveiką, tačiau tai tik pusė darbo, anot Vygotskio. Mokytojo tikslas yra visų **grupės vaikų tarpusavio sąveikų kokybė**. Tokiame kontekste vaikų buvimas bendraamžių kolektyve įgyja visai kitą prasmę. Remiantis kultūrine-istorine raidos teorija, vaikų raida ir ugdymasis yra sėkmingesnis tuo atveju, jei vaikas ugdomi apsuptas skirtingo amžiaus vaikų ir suaugusiųjų, **dalyvauja prasmingose veiklose su skirtingų įgūdžių ir žinių turinčiais vaikais ir suaugusiais**.

Bendra kultūrinės vaiko raidos seka gali būti apibūdinama taip:

1. suaugusieji sąveikauja su vaiku;
2. vaikas atsiliepia į sąveikas;
3. vaikas ima aktyviai veikti, taikydamas tuos pačius elgesio modelius sąveikose su kitais: suaugusiais, bendraamžiais, žaislais ar kitomis priemonėmis;
4. tuos pačius elgesio modelius vaikas ima taikyti ir būdamas vienas, organizuodamas ir reguliuodamas savo elgesį.

Tik nuosekliai perėjęs visą šią seką vaikas sklandžiai įvaldo kultūrinio elgesio formas ir jas laisvai ima naudoti veikdamas ir mąstydamas savarankiškai.

Vygotskis ir jo pasekėjai pabrėžė vaiko ugdymo aplinkos turtingumo ir veiklų įvairovės svarbą, įvesdami **amplifikacijos** sąvoką, reiškiančią **nuolatinės vaiko patirties turtinimą**. Taip pat apibrėžė pagrindinį vaiko mokymo(si) principą, pavadinę jį tarpusavyje **pasidalytąja veikla**: „iš pradžių drauge, o paskui – savarankiškai“. Pagal kultūrinę-istorinę psichologiją, kultūros prisiėmimas, kitais žodžiais, kultūrinių elgesio formų „įsividujinimas“ ir vaiko „įaugimas“ į kultūrą, vyksta tarpusavyje pasidalytos veiklos metu. Vygotskio pasekėjai nuosekliai išplėtojo ir apibrėžė tarpininkaujančio suaugusiojo veikimo ribas: vaikui padėti reikia tik tuomet ir tik tiek, kiek jis pats negali, kitaip tariant, **tarpusavyje pasidalytas veikimas turi būti dozuo-tas** – suaugusysis neturi perimti iš vaiko veikimo iniciatyvos ir neveikti už vaiką. Suaugusiojo ir vaiko **tarpusavyje pasidalytas veikimas** yra esminė kultūrinės raidos ir mokymo(si) forma.

Lygiai taip pat Vygotskio teorija mokymą(si) supranta kaip socialinio tarpininkavimo procesą, kurio metu vaikai kuria savo žinias sąveikaudami su kitais, labiau įgudusiais. Šio požiūrio centre yra artimiausios raidos zonos (ARZ, angl. *Zone of Proximal Development*) samprata, teigianti, kad optimalus mokymas(is) vyksta šiek tiek viršijant vaiko savarankiškus gebėjimus, bet pasiekiamas su pagalba ar parama. Ankstyvajame ugdyme

ši sistema pabrėžia dialogo, bendradarbiavimo ir kultūriškai orientuotų mokymo(si) patirčių svarbą. Ji skatina mokytojus žvelgti į mokymą(si) kaip į kolektyvinį procesą, kaip į bendrą prasmų kūrimą socialiniame ir kultūriniame kontekste. Šią teoriją taikantys pedagogai kuria ugdymo(si) aplinką, kurioje vaikai, nuolat bendradarbiaudami ir dalydamiesi mintimis, **mokosi vieni iš kitų**. Vygotskio idėjos primena mokytojams, kad mokymasis yra bendra suaugusiųjų ir vaikų kelionė.

Trumpai:

Sociokultūrinė (kultūrinė-istorinė veiklos) teorija vaiko psichikos raidą ir mokymąsi traktavo kaip **socialinį, interaktyvų ir kultūriškai įsišaknijusį procesą**. Pasak Vygotskio, vaiko raida yra socialiai ir kultūriškai **tarpininkaujamas procesas**, kuris **vyksta bendrai veikiant** su kitais. Vaiko ugdymas(is) ir mokymas(is) vyksta **artimiausios raidos zonoje**, suprantamoje kaip dinamiška sąveikų erdvė, kurioje nauji mąstymo būdai kuriami per bendradarbiavimą, o ne individualų mokymą. Ankstyvoje vaikystėje **žaidimas** laikomas **pagrindine veikla**, per kurią vaikai **perima kultūrines reikšmes, mokosi reguliuoti emocijas ir elgesį, įvaldo kalbą ir formuojasi savo mąstymą kaip bendrą visumą**.

Kaip sociokultūrinės (kultūrinės-istorinės veiklos) teorijos teiginiai vertinami šių dienų mokslo žinių kontekste ir kurios rekomendacijos yra naudingos pedagoginėms praktikoms

Bene reikšmingiausias Vygotskio kultūrinės-istorinės veiklos teorijos nuopelnas raidos ir ugdymo mokslams yra dar ir šiaudien ne iki galo suvoktas teiginys, kad **genai nėra svarbiausias veiksnys, lemiantis vaiko psichikos raidą**. Mokslas patvirtina, kad genai veikia sudaro pagrindą, jie veikia vaiko polinkius, smegenų struktūros ypatumus, tačiau socialinė vaiko aplinka, palankios sąlygos ir patirtys lemia, kaip bus realizuotas genetinis potencialas. Svarbiausia yra tiesioginė socialinė vaiko aplinka – tarpusavio santykių modeliai namuose ir vaikų ugdymo įstaigoje. **Lemiamas vaiko raidos veiksnys yra kasdienių tarpusavio santykių kokybė**. Šis teiginys labai svarbus ugdymo mokslams, nes kelia aukštus reikalavimus mokytojo profesionalumui ir keičia pačią suaugusiojo ir mokytojo vaidmens sampratą.

Kultūrinės-istorinės veiklos teorijos nuopelnas ugdymui yra perėjimas nuo pernelyg didelio žinių įgijimo akcentavimo prie **kokybiško mokymo(si) proceso ir ugdomųjų sąveikų svarbos**

išryškavimo. Vygotskio idėjos paveikė J. Piaget teorines įžvalgas, formavo J. S. Brunerio pastoliavimo sampratą ir visą vėlesnį socialinį konstruktyvizmą. Pabrėžtina, kad Vygotskio teorinės įžvalgos iki šiaudien yra sėkmingai plėtojamos visame pasaulyje. Didžiausia jo darbų vertė ankstyvajam ugdymui yra nuodugnai išanalizuota ankstyvoji vaiko psichikos raida ir aprašyti raidos mechanizmai, nusakantys kelius vaiko ugdymui(si).

Rekomenduojamos ugdymo strategijos

1. Nuolat palaikykime žaidimą kaip pagrindinę vaiko veiklą. Vaizduote paremtas žaidimas ugdo simbolinį mąstymą ir kito perspektyvos suvokimą.

- Siužetinių vaidmenų žaidimų scenarijai (pvz.: „parduotuvė“, „gydytojas“, „restoranas“, „kelionė į kitą planetą“, „kelionė į Stebuklų šalį“ ir kt.) ugdo taisyklių laikymąsi per vaikų tarpusavio koreguliaciją ir savireguliaciją, savikontrolę ir taip padeda formuoti savivaldų elgesį.
- Žaiskime drauge su vaikais. Žaidimo metu subtiliai, nepirmaudami, plėtokime žaidimo siužetus, vaidmenis, padėkime spręsti problemas, turtinkime vaikų kalbą.

2. Skatinkime kalbos kaip mąstymo priemonės vartojimą.

- Inicijuokime turiningus dialogus, pokalbius, naratyvinį mąstymą ir pasakojimus.
- Įsileiskime vaikus į savo „mąstymo virtuvę“, naudokime „mąstymą garsiai / balsu“, parodydami, kaip spręsti problemą, nusakykite emocines būsenas, sąvokas ir elgesio strategijas.

3. Įtraukime kultūrinius įrankius ir kultūrinius kontekstus.

- Integruokime pasakas, tradicijas, praktikas ir medžiagas, atspindinčias vaikų kultūrinius kontekstus.
- Naudokime kultūriškai reikšmingas priemones: simbolius, kalbą, pasakas, dainas, meną, skaitmenines priemones.
- Skatinkime šeimas dalytis kultūrinėmis vertybėmis, žiniomis ir artefaktais.

4. Palaikykime vaiko veikimą artimiausios raidos zonoje.

- Skatinkime socialinę sąveiką ir bendradarbiavimu pagrįstą ugdymą(si).
- Nuolatos organizuokime veiklas skirtingų gebėjimų vaikų grupelėse, kuriose vaikai dalijasi idėjomis, derasi, patys sprendžia problemas ir mokosi vieni iš kitų.

- Teikime tikslingą paramą, kad vaikas susidorotų su užduotimi ir patirtų sėkmę.
- Paremkime žodiniais patarimais, modeliavimu, klausimais ir drauge sprendami problemas.

5. Skatinkime vaikų savivaldumo formavimąsi.

- Padėkime vaikams tartis, planuoti, apmąstyti ir valdyti emocijas.
- Skatinkime egocentrinę / vidinę kalbą (patys mąstykite garsiai veikdami, sprendami problemą ir kt.) kaip tiltą į vidinę savireguliaciją.
- Struktūrinkime kasdienes veiklas ir užduotis, kad palaipsniui perduotume atsakomybę vaikams.

6. Modeliuokime aukštesniojo lygio mąstymą ir problemų sprendimą.

- Užduokime atvirus klausimus („Kas būtų jeigu...?“, „Kas atsitiks, jei...?“).
- Skatinkime savarankišką mąstymą, lyginimą, klasifikavimą ir hipotezių kėlimą.
- Padėkime vaikams suprasti, kodėl ir kaip atliekamos užduotys, ir tai, ko jie išmoksta jas atlikdami.
- Padėkime vaikams apmąstyti savo mąstymą (metakognicija).

3.2. KONSTRUKTYVISTINĖ TEORIJA (JEAN PIAGET) – NUO 1930-ŲJŲ

Kita itin reikšminga teorija yra **konstruktyvistinė** vaikų raidos teorija, kurios pradininkas yra šveicarų psichologas Jeanas Piaget (1896–1980), tyręs vaiko mąstymo raidą. Jis išskėlė, atrodytų, akivaizdžią mintį, kuri iš esmės pakeitė požiūrį į vaiko mąstymą: vaikai mąsto kitaip nei suaugusieji. Piaget akcentavo **aktyvų vaiko vaidmenį kuriant savo žinias ir pasaulio suvokimą**. Anot Piaget, vaikas pažįsta pasaulį / objektą tik jį veikdamas ir kaip transformuodamas. Jis išskyrė 3 skirtingus tarpusavyje susijusius pasaulio pažinimo būdus:

- patirtinis žinojimas (per patiriamus pojūčius);
- per logines operacijas įgytas supratimas;
- socialinio gyvenimo, arba konvencinės, žinios (per socialinę patirtį, imitaciją, išmokimą).

Piaget konstruktyvistinės teorijos požiūriu, sąveikaujant su aplinka vaikų mąstymas tampa vis sudėtingesnis, pereidamas šias pažintinės raidos stadijas:

- sensomotorinio mąstymo – nuo gimimo iki 2 metų;
- priešoperacinio mąstymo – nuo 2 iki 7 metų;

- ikisąvokinio mąstymo – nuo 2 iki 4 metų;
- intuityviojo mąstymo – nuo 4 iki 7 metų;
- konkretaus operacinio mąstymo – nuo 7 iki 11 metų;
- formaliojo mąstymo – nuo 11 metų.

Ikimokyklinio amžiaus vaikas dar „mokosi“ mąstyti, kurdamas savo mąstymo būdus – mąstymo schemas. Mokytojams svarbu žinoti, kad kiekvieno pažinimo būdo vaikai mokosi skirtingai. Veiksmingiausiai vaikai mokosi, jeigu ugdymas / mokymas atitinka pažinimo būdą. Tuomet vaiko ugdymasis yra optimalus ir prasmingas.

Kaip reikėtų suprasti teiginį, kad vaikas pats konstruoja savo mąstymo schemas (mentales struktūras) ir kuria savo žinojimą? Vaikas pažįsta pasaulį per patiriamus pojūčius (fiziškai sąveikaudamas su aplinkos objektais ir juos transformuodamas), stebėdamas kitų veikimą, susidurdamas su veiksmų pasekmėmis ir tuo pagrindu pažįsta pasaulį ir jo reiškinius. Piaget įvedė schemas sampratą ir teigė, kad vaikui ji yra įgimta. Schema – tai pasikartojantis veiksmas, dažnai pastebimas kūdikių ir mažų vaikų elgesyje.

 Plačiau: 5 knygelė. Iš kokių perspektyvų žvelgti į žaidimą kuriant ir įgyvendinant mokyklos programą? 10 psl.

Schemas pastebimos, kai kūdikiams ir mažiems vaikams suteikiama galimybė patiems laisvai veikti (savarankiškai žaisti, tyrinėti). Schema tiesiogiai susijusi su tuo, kaip vystosi ir auga vaikų smegenys. Jos yra gyvybiškai svarbus mažų vaikų raidos ir mokymosi elementas. Vaikams reikia galimybių nuolat praktikuoti tai, ką jie žino ir gali daryti. Aktyviai veikdamas vaikas išmėgina, „išsiekperimentuoja“ veikimo būdus ir juos ima taikyti mąstymui – pats kuria SAVO mąstymo struktūras / schemas.

Mokytojai ankstyvojo ugdymo grupėje drauge su vaikais kuria mokymosi patirtis. Be to, jie nuolatos mokosi kartu su vaikais. Būdami besimokančiųjų vaidmenyje, mokytojai kuria tokią aplinką, kurioje vaikai tyrinėdami ir eksperimentuodami įgyja patirčių, skatinančių **savivaldį vaikų mokymąsi** ir leidžiančių savarankiškai pažinti pasaulį konstruojant savo žinojimą.

Trumpai:

Piaget teigė, kad vaikai aktyviai kuria žinias sąveikaudami su aplinka. Mokymasis yra **prisitaikymo** procesas, apimantis du pagrindinius mechanizmus: **asimiliaciją** – naujos informacijos įtraukimas į esamas mąstymo struktūras (schemas) ir **akomodaciją** – schemų pritaikymas / koregavimas, kai nauja informacija netinka. Jis išskyrė **keturias pažintinės raidos (mąstymo) stadijas**, kurių kiekvienai būdingi skirtingi mąstymo būdai: **sen-somotorinio, priešoperacinio, konkretaus operacinio ir formalaus operacinio**.

Kaip konstruktyvistinės teorijos teiginiai vertinami šių dienų mokslo žinių kontekste ir kurios rekomendacijos yra naudingos pedagoginėms praktikoms

Svarbus konstruktyvistinės teorijos, gal tiksliau būtų sakyti kognityvinės raidos teorijos, nuopelnas ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo praktikoms yra tai, kad, priešingai negu elgesio teorija, atsakomybę už mokymąsi ji suteikia pačiam vaikui. Konstruktyvistinė teorija mato **vaiką, aktyviai veikiantį, konstruojantį savo veikimo ir mąstymo schemas** ir taip **kuriantį savo žinojimą**. Taip pat ir mokytoją – kaip konstruojantį savo profesinį žinojimą.

Labiausiai Piaget teorija žinoma dėl suformuluotų vaiko **kognityvinio (mąstymo) raidos stadijų**, kurias jis manė esant universaliomis ir kildino iš vaiko prigimties. Būtent tai, kad kognityvinė raida yra nulemta biologinės prigimties (genų), atskleidžia Piaget teorijos sąsajas su brendimo teorija.

Rekomenduojamos ugdymo strategijos

- Pritaikykime veiklas prie vaiko raidos stadijos:
- **sensomotorinis mąstymas** – suteikime sensorinių ir motorinių patirčių, žaiskime su tekstūromis, statykime blokelius, žaiskime „kuku-kuku“, kad ugdytume supratimą apie objektų pastovumą;
- **priešoperacinis mąstymas** – naudokime konkrečias medžiagas; skatinkime simbolinį žaidimą; venkime abstrakčių paaiškinimų, sekime pasakas, žaiskime vaizduotės žaidimus, vaidmenų žaidimus, drąsinkime piešti;
- **konkretus operacinis mąstymas** – naudokime realius objektus, vaizdinius ir manipuliacijas; remkime loginį mąstymą per klasifikavimą ir sekų sudarymą, taikykime mokslinius eksperimentus, rūšiavimo žaidimus, matavimo veiklas.

1. Skatinkime aktyvų **tyrinėjimą** ir **mokymąsi atrandant**.
2. Kurkime vaikui patirtis, kurios keltų iššūkį turimam supratimui / mąstymo lygiui.
3. Vertinkime vaiko klaidas kaip svarbią jo mokymosi dalį.
4. Skatinkime socialines sąveikas, stimuliuojančias vaiko mąstymą (nors Piaget pabrėžė individualų mąstymą, vėlesniuose darbuose akcentavo bendraamžių dialogus, kaip auginančius vaikų mąstymą).

3.3. KOGNITYVINĖ / MOKYMOSI ATRANDANT TEORIJA (JEROME SEYMOUR BRUNER) – NUO 1960–1970-ŲJŲ

J. S. Bruneris (1915–2016), amerikiečių psichologas, tyrė suaugusiųjų ir vaikų pažinimą ir mokymą(si). Jis pabrėžė, kad suvokimas ir mąstymas yra aktyvi pažinimo veikla, kurios metu vaikai kuria savo žinojimą. Brunerio teorija remiasi Johno Dewey akcentuotu **mokymusi tyrinėjant ir atrandant**, taip pat Piaget **pažintinės raidos stadijų** ir Vygotskio **artimiausios raidos zonos** idėjomis. Konstruktyvistinė Brunerio teorija dar vadinama kognityvine, mokymosi atrandant teorija, kuri pabrėžia mokymąsi kaip aktyvų procesą, kurio metu individai kuria savo žinias.

Toliau pateikiami pagrindiniai **Brunerio teorijos principai**.

- **Vaikai aktyviai kuria savo žinias** – mokymasis nėra pasyvus informacijos priėmimas, bet aktyvus procesas, kurio metu remiantis esamomis ir ankstesnėmis žiniomis kuriamos naujos idėjos.
- **Mokymasis atrandant** – vaikai skatinami tyrinėti, eksperimentuoti ir spręsti problemas savarankiškai, taip gilindami savo supratimą. Mokymesi atrandant vaikai ugdo smalsumą, mąstymą ir problemų sprendimo įgūdžius, tyrinėdami jiems reikšmingus kontekstus.

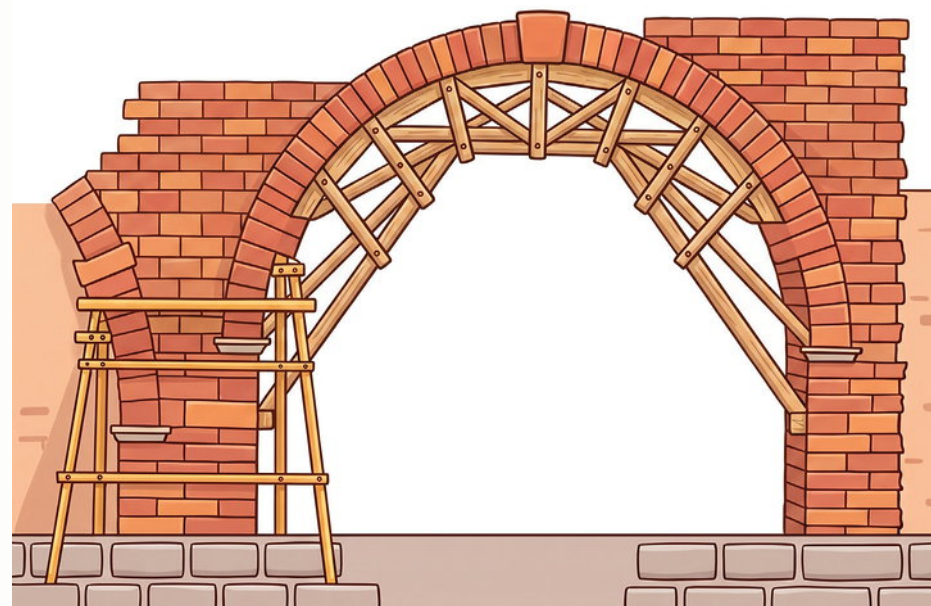
- **Spiralės principu grįsta ugdymo programa** – mokymas turėtų būti struktūruotas kaip **spiralė**, kai pagrindinės **didžiosios idėjos** yra pristatomos paprasta forma, vaikų supratimui gilėjant, prie jų sugrįžtama vis sudėtingesniu lygiu.
- **Trys vaiko suvokimo ir mokymosi būdai** (Brunerio pavadinti reprezentacijos būdais): **aktyvus mokymasis ir mąstymas** (paremtas veiksmu), **suvokimas ir mokymasis per vaizdus, paveikslus** (paremtas vaizdu) ir **suvokimas ir mokymasis per simbolius** (paremtas žodžiu, sutartiniais gestais, ženklais, schemomis ar kitomis kultūrinėmis priemonėmis). Ankstyvojoje vaikystėje mokymasis pažangėja nuo fizinio objektų manipuliavimo iki mentalinių vaizdinių ir galiausiai iki simbolių ir abstrakčios kalbos supratimo ir vartojimo.
- **Pasirengimas ir motyvacija** – ugdymas turi prasidėti atsižvelgus į vaiko pasirengimą ir organizuojamas taip, kad vaikas pajėgtų ir pats norėtų mokytis.
- **Kultūrinės aplinkos ir kalbos, kaip vienos iš kultūros formų**, reikšmė – kultūra formuoja tai, kaip žmonės supranta ir interpretuoja pasaulį. **Kalbos raida** ypač **svarbi vaikų mąstymui** ir mokymui(si).
- **Pastoliavimas – paramos**, vaikui atliekant užduotį artimiausios raidos zonoje, **metodas**, kai mokytojas teikia tikslingą pagalbą, kad vaikas patirtų sėkmę. Bruneris pabrėžė suaugusiųjų, kaip **pagalbininkų**, vaidmenį, teikiančių **struktūruotą paramą**, kuri leidžia vaikui atlikti užduotis pagal jo mokymosi galimybes.

Bruneris su kolegomis išskyrė šešias pastoliavimo funkcijas (Wood et al., 1976, p. 98): **įtraukimas**, **veikimo laisvės susiaurinimas**, **krypties palaikymas**, **esminių savybių išryškinimas**, **nusivylimo kontrolė** ir **demonstravimas**. Šis pastoliavimo metodas taikomas tuomet, kai vaikas susidomi konkrečia veikla ir mokytojas, įvertinęs, kad užduotis yra vaiko artimiausios raidos zonoje, jam padeda. **Įtraukimo funkcija** – vaiko susidomėjimo palaikymas, tai gali būti **demonstravimas**, kaip galima veikti. **Veikimo laisvės susiaurinimo** funkcija susijusi su **krypties palaikymo** funkcija ir iš dalies – **nusivylimo kontrolės** funkcija, tai yra suaugusiojo veiklos, kurios padeda vaikui nenukreipti dėmesio į pašalines veiklas ir nepamiršti, ką jis yra nusimatęs atlikti. Kita svarbi funkcija – **esminių** veikimo ar objekto **savybių išryškinimas**, kai mokytojas padeda vaikui pastebėti svarbias detales ar savybes, tai gali būti atliekama pateikiant klausimą, bendrai veikiant ar kt. Pagrindinis mokytojo tikslas – kad vaikas **nepatirtų nusivylimo** ir jam pavyktų susidoroti su pasirinkta užduotimi. Pastoliavimo metodas – tai padėjimas, bet tik tiek, kiek jo reikia, ir kuris skatina vaiką mokytis veikti savarankiškai. Labai tinkama vaizdinė metafora pastoliavimo metodui būtų arkos statymas (žr. 1 paveikslą), kur pastoliai neleidžia statomai arkai sugriūti, kol ji dar nepastatyta, bet galutinai ją pastačius ir nuėmus pastolius ji lieka stovėti. Tai reiškia, kad vaikas panašią užduotį jau gali atlikti savarankiškai.

Pastoliavimo metodas yra plačiai taikomas ugdymo praktikoje ir pakankamai laisvai interpretuojamas, pvz., universalus di-

zaino mokymuisi prieiga pateikia bendresnį pastoliavimo apibrėžimą, skirtą paremti savarankišką vaiko veikimą: „**Pastoliavimas** – tai priemonių, ugdymo būdų, nukreipiančių klausimų ir kitų laikinos paramos priemonių pasiūlymas vaikams, sudarant sąlygas savarankiškai pasiekti numatytą ugdymosi rezultatą“ (Meier, Rossi, 2020).

 Plačiau: 4 knygelė. Kaip organizuoti įtraukųjį ugdymą universalus dizaino mokymuisi prieigoje?

1 pav. Arkos pastoliavimas (Leger, 1875)

Ankstyvojo ugdymo srityje Bruneris propaguoja praktinį, žaidimu ir turtinga kalba grįstą patyrimą, kuris skatintų vaikus susieti veiksmus, patirtis ir jų raišką.

Trumpai:

Vaikai geriausiai **mokosi** aktyviai **tyrinėdami** reiškinius / sąvokas per **veiksmus**, **vaizdus** ir **simbolius**, pasiremdami prasmingais dialogais ir suaugusiųjų pagalba. Mokymasis nėra faktų įsiminimas – tai nuoseklus savo supratimo, savo žinojimo konstravimas. Bruneris pabrėžė, kad net ir labai maži vaikai yra pajėgūs suvokti sudėtingas idėjas, jei tos idėjos yra perteikiamos remiantis socialine sąveika ir vadovaujamu atradimu, naudojant tinkamas vaizdines priemones.

Kaip kognityvinės / mokymosi atrandant teorijos teiginiai vertinami šių dienų mokslo žinių kontekste ir kurios rekomendacijos yra naudingos pedagoginėms praktikoms

Bruneris rėmėsi ir toliau plėtojo Dewey ir Piaget idėjas. Susipažinęs su Vygotskio artimiausios raidos zonos koncepcija išplėtojo **pastoliavimo sampratą**, akcentavo **kalbos svarbą** ir pasiūlė labai produktyvią **spiralės formos mokymo programą**. Brunerio konstruktyvistinė (kognityvinė) mokymosi atrandant teorija yra labai svarbi ankstyvojo amžiaus vaikų ugdymui(si), nes ji padeda suprasti, kaip vaikai kuria savo žinojimą ir kaip suaugusieji gali padėti jiems ugdytis ir mokytis. Taip pat tai, kaip tinkamai kuriama ugdymo programa gali padėti nuosekliai plėtoti jų mąstymą ir ugdyti supratimą. Brunerio dėmesys **sava-**

rankiškiems vaiko atradimams, kalbai, kultūriniam kontekstui ir spiralės principu grįstai ugdymo programai turėjo didelį poveikį šiuolaikinei ankstyvojo amžiaus vaikų pedagogikai, ypač žaidimu ir tyrinėjimu grįstiems metodams.

Rekomenduojamos ugdymo strategijos

- Atsižvelkime į **vaiko mąstymo ypatumus** organizuodami jo ugdymą(si). Kiekvieno reiškinio arba sąvokos suvokimas juda nuo **aktyvaus** (grįsto veiksmais), link **vaizdinio** (grįsto vaizdu) ir link **žodžių, simbolių, ženklų suvokimo** (paremto žodžiu, sutartiniais gestais, ženklais, schemomis ar kitomis kultūrinėmis priemonėmis).
- Naudokime **realias medžiagas** ir **objektus** prieš supažindindami su abstrakčiais simboliais.

- Sukurkime **vizualinę pagalbą** – diagramas, piešinius ir vaizdines užuominas.
- Skatinkime vaikus **paaikinti savo mąstymą veiksmais, vaizdu ir žodžiais**.
- Planuokime ugdymą taip, kad nuolat būtų sugrįžtama prie **didžiųjų idėjų, kurios būtų peržiūrimos** naujais būdais, kitu atžvilgiu (**spiralinis mokymasis**).
- **Kurkime dialogą** per klausimus, užuominas, dalinius paaiškinimus, kurie plėstų vaikų mąstymą.

Ikimokyklinio amžiaus vaiko mąstymo raidos dinamika

Tiek sociokultūrinė, tiek konstruktyvistinė teorijos aprašė vaiko mąstymo raidos stadijas ir mąstymo formas kaip nuoseklius kokybišnius pokyčius nuo konkretaus veikimo link abstraktaus mąstymo žodžiais ir sąvokomis. Taip pat atskleidė tinkamų būdų, paremiančių vaiko savarankišką mąstymą, svarbą. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tiek sociokultūrinė, tiek konstruktyvistinė teorija identišškai aprašo vaiko mąstymo raidos žingsnius ir nesvarbu, kad tam naudoja šiek tiek skirtingas sąvokas (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Vaiko mąstymo raidos stadijos pagal Vygotskį ir Piaget

Vaiko ikisąvokinio mąstymo etapai (Vygotskis)	Kognityvinės vaiko raidos stadijos (Piaget)
Sinkretinis mąstymas (vaikas pasaulį mato kaip nedalomą arba visuminį) Mąstymas kompleksais* – nuo 2 iki 5–6 metų: • asociatyvus kompleksas; • kompleksas-kolekcija; • kompleksas-grandinė; • difuzinis kompleksas; • pseudomokslinės sąvokos (vaikas jau turi išbandytas savo „teorijas“, kaip veikia pasaulio daiktai). Mąstymas žodžiais (sąvokomis) suvokiant jų reikšmes ir perteikiamas prasmes.	Sensomotorinis „mąstymas“ – nuo gimimo iki 2 metų. Priešoperacinis mąstymas – nuo 2 iki 7 metų: • ikisąvokinis mąstymas (2–4 metai); • intuityvus mąstymas (4–7 metai). Konkretus operacinis mąstymas – nuo 7 iki 11 metų. Formalaus mąstymo stadija – nuo 12 metų ir vyresni.

***Mąstymas kompleksais** – tai tarpinis vaiko mąstymo raidos etapas (tarp sinkretinio mąstymo ir tikrųjų sąvokų), kurį Vygotskis aprašė veikale „Mąstymas ir kalba“ (1934). Šiame mąstymo etape daiktai ir reiškiniai jungiami į grupes remiantis realiais, faktiškai egzistuojančiais ryšiais, o ne abstrakčiais požymiais. Vygotskis išskyrė penkias pagrindines mąstymo kompleksais formas.

Pagrindinės mąstymo kompleksais formos:

Asociatyvinis kompleksas – daiktai jungiami pagal panašumo arba kontrasto principą su „branduoliu“ (pavyzdžiui). Pavyzdžiui, vaikas prie raudono trikampio padeda mėlyną kvadratą, nes abu yra geometrinės figūros.

Kolekcinis kompleksas – vaikas sudaro įvairiarūšių daiktų grupę, kurių elementai papildo vienas kitą ir sudaro tam tikrą „šeimą“ ar rinkinį. Pavyzdžiui, šakutė, peilis ir lėkštė grupuojami kartu, nes jie naudojami valgymui.

Grandininis kompleksas – vyksta palaipsnis perėjimas nuo vieno požymio prie kito, nesant vieno bendro centro. Pirmasis

ir paskutinis grupės objektai gali neturėti nieko bendra. Pavyzdžiui, kaladėlė siejama su cilindru pagal formą, o cilindras – su raudonu kubeliu pagal spalvą.

Difuzinis kompleksas – apibendrinimas grindžiamas neaiškium, neapibrėžtu panašumu. Pavyzdžiui, daiktai jungiami pagal principą „viskas, kas skysta“ arba „viskas, kas aštru“, kai kriterijus išlieka neapibrėžtas.

Pseudosąvoka (pseudokonceptas) – išoriškai primena loginę sąvoką, tačiau remiasi konkrečiu vaizdiniu panašumu. Vaikas gali atrinkti visus trikampius ne todėl, kad abstrakčiai supranta trikampio formą, bet todėl, kad jie „panašūs į namo stogą“.

Mąstymas kompleksais remiasi ne abstrakčiomis loginėmis kategorijomis, bet realiais ryšiais, kuriuos vaikas patiria savo kasdienėje veikloje ir sąveikoje su aplinka. Objektai jungiami pagal praktinėje patirtyje egzistuojančius panašumus, funkcinius ar situacinius ryšius, todėl jų grupavimas kyla iš konkretaus veikimo, o ne iš sąmoningai suvoktų bendrųjų požymių. Vaiko raidoje mąstymas kompleksais atlieka pereinamosios grandies vaidmenį tarp konkretaus, situacinio mąstymo ir tikrojo sąvokinio mąstymo. Šis perėjimas vyksta palaipsniui vaikui įvaldant žodį kaip apibendrinimo ir mąstymo organizavimo priemonę. Mąstymo kompleksais elementai išlieka ir suaugusiųjų mąstyme, ypač praktinėse situacijose, kasdienėje veikloje ar formuojant buitines žodžių reikšmes.

Mąstymas kompleksais nėra trūkumas ar nepakankamai išsivysčiusi mąstymo forma, bet būtina pereinamoji pakopa, jungianti konkrečią vaiko patirtį su būsima sąvokinio mąstymo sistema.

2 lentelė. *Vaiko mąstymo formų raidos dinamika pagal Vygotskį ir Brunerį*

Sociokultūrinė (kultūrinė-istorinė veiklos) teorija aprašė keturias dinamiškai besikeičiančias vaiko mąstymo formas.

Vaiko mąstymas juda nuo:

- **vizualinio-operacinio** (paremto veiksmu),
- link **vizualinio-vaizdinio** (paremto vaizdu),
- prie **abstraktaus-loginio** (paremto kalba, sutartiniais gestais, ženklais, schemomis ir kt.),
- pabaigoje link **teorinio mąstymo** (mokykliniame amžiuje).

Konstruktyvizmas (Bruneris) aprašė tris dinamiškai besikeičiančias vaiko suvokimo ir mąstymo formas, kurias vadino reprezentacijomis.

Vaiko mąstymas juda nuo:

- **aktyvaus mąstymo** (paremto veiksmu),
- prie **vaizdinės mąstymo formos** (paremtos vaizdu),
- link **simbolinės mąstymo formos** (6–7 gyvenimo metais) (paremtos žodžiu, sutartiniais gestais, ženklais, schemomis ar kitomis kultūrinėmis priemonėmis).

Tiek Vygotskio, tiek Brunerio teorijose vaiko mąstymo raida suprantama kaip perėjimas nuo veiksmu grįsto pasaulio pažinimo prie vis labiau simbolių ir abstrahuotų mąstymo formų. Abu autoriai išskiria veiksmą, vaizdą ir simbolį (ženklą, kalbą) kaip svarbiausias pažinimo formas, tačiau skirtingai aiškina jų kilmę ir funkciją. Bruneris šias formas apibūdina kaip reprezentacijos būdus, o Vygotskis – kaip kultūrinio tarpininkavimo dėka besiformuojantį sąvokinį mąstymą.

Vygotskio modelyje didesnis dėmesys skiriamas socialinei ir kultūrinei mąstymo raidai bei jo transformacijai į teorinį mąstymą mokykliniame amžiuje. Žaidimas užima ypatingą vietą abiejose teorijose, nes būtent žaidime vaikas mokosi veikti ne tik pagal tai, ką mato, bet ir pagal tai, ką gali įsivaizduoti, todėl **žaidimas tampa svarbiu tiltu, vedančiu nuo veiksmu grįsto mąstymo link simbolinio (sąvokinio) mąstymo.**

3.4. EKOLOGINIŲ SISTEMŲ TEORIJA (URIE BRONFENBRENNER) – NUO 1970–1980-ŲJŲ

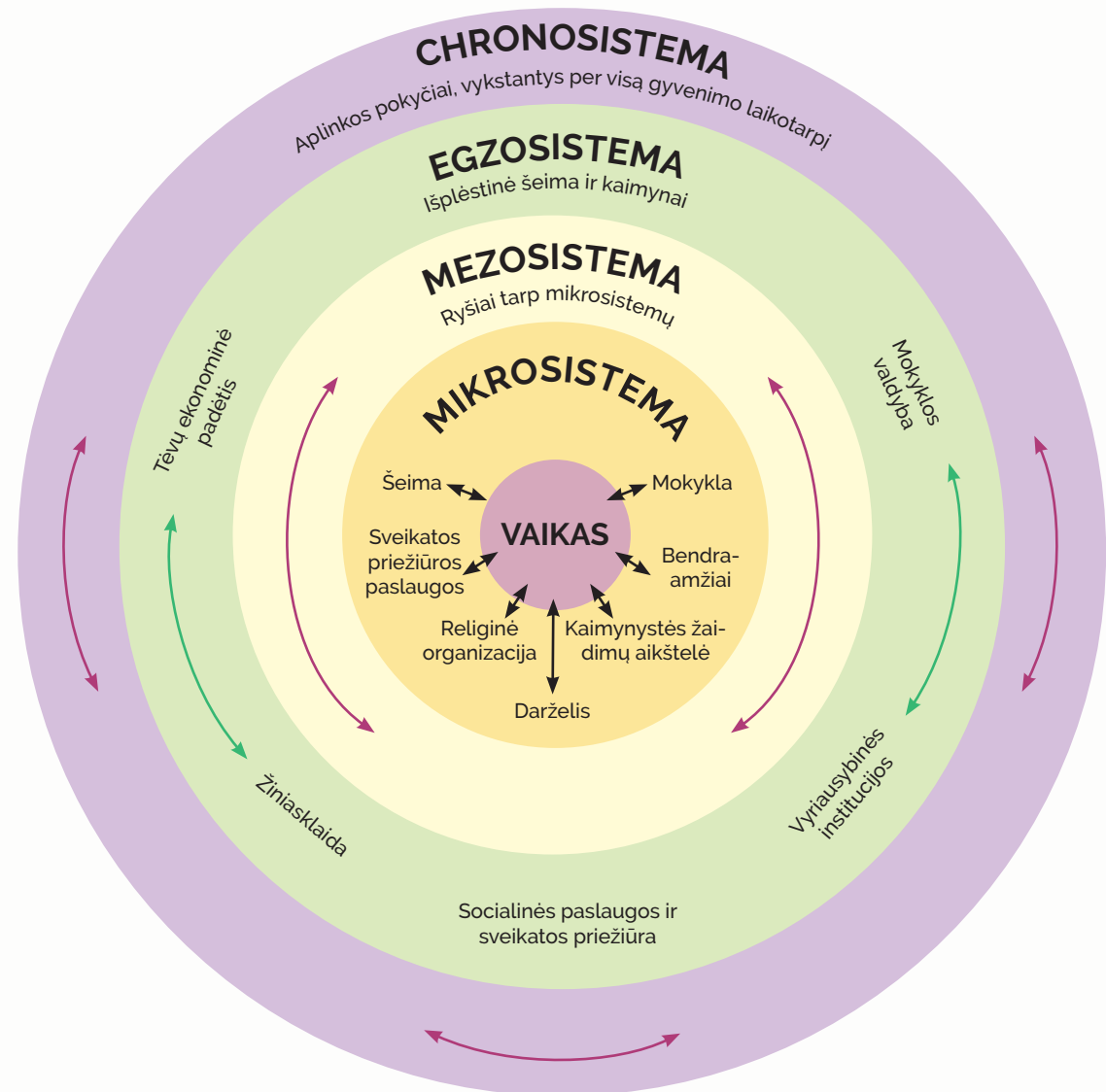
Ekologinių sistemų teorija, kurios pradininkas yra amerikiečių psichologas Urie Bronfenbrenneris (1917–2005), kreipė dėmesį į **aplinkos svarbą**. Ekologinių sistemų teorija pakeitė supratimą apie vaiko raidą ir turėjo ilgalaikį poveikį ankstyvojo ugdymo srityje, pabrėždama, kad vaiko raidą ir ugdymąsi lemia **dinamiška aplinka** – ne tik tėvai, plačioji šeima, bendraamžiai ar mokytojai, bet visi **drauge veikiantys visuomenės komponentai**. Ekologinių sistemų teorija praplečia **holistinio požiūrio į vaiką sampratą ir teigia visuminį vaiko, kaip žmonių bendruomenės nario, ugdymą**.

Bronfenbrenneris pasiūlė keturių elementų vaiko raidos modelį: **procesas–individas–kontekstas–laikas**. Visi keturi modelio elementai yra tarpusavyje susiję ir nuolat veikia vienas kitą. **Procesas** išskiriamas kaip svarbiausias, įvardijamas kaip **artimiausi procesai** (angl. *proximal processes*) ir suprantamas kaip **kasdienės veiklos, socialinės sąveikos**, dėl savo svarbos vadinami „**raidos varikliais**“. Šie artimiausi procesai turi padėti, apsaugoti, kompensuoti ankstyvasias neigiamas patirtis ir iš to kylančius ugdymosi sunkumus.

Pagal ekologinių sistemų teoriją, kiekvieno **vaiko raidos kontekstą sudaro 5 sistemų visuma** (žr. 2 paveikslą):

- **mikrosistema** – artimiausioji vaiko aplinka: šeima, mokykla, bendraamžiai, kaimynai ir vaiko auklėjimo aplinka;
- **mezosistema** – ją sudaro artimiausios aplinkos (vaiko namai ir mokykla) ir jų tarpusavio sąryšiai;
- **egzosistema** – išorinė aplinka, kuri tik netiesiogiai veikia vaiko raidą (pvz., tėvų darbovietė);
- **makrosistema** – plačioji kultūrinė aplinka (Rytų ir Vakarų kultūra, nacionalinė ekonomika, politinė kultūra, subkultūra);
- **chronosistema** – aplinkos įvykių ir gyvenimo tėkmės pokyčiai.

Ekologinių sistemų teorija aiškina, kad vaiko raida ir ugdymas(is) vyksta dinamiškai sąveikaujančių aplinkos sistemų visumoje. **Mikrosistema** (šeima, mokykla) tiesiogiai formuoja kasdienes patirtis, o **mezosistema, egzosistema ir makrosistema** atspindi platesnius socialinius, kultūrinius ir politinius veiksnius. **Chronosistema** atspindi laiko ir pokyčių poveikį. Mažiesiems vaikams prasmingiau mokytis ir geriau suprasti žmonių elgesį šiose tarpusavyje susijusiose aplinkose ir kontekstuose. Kad ankstyvasis ugdymas būtų veiksmingas, reikia šeimų, pedagogų ir bendruomenių bendradarbiavimo, pripažįstant, jog vaiko raidą veikia tiek artimiausi santykiai, tiek platesnės socialinės sąlygos.

Pagal ekologinių sistemų teoriją, šeimos, mokyklos ir plačiosios bendruomenės kultūros yra glaudžiai susijusios. Geriausias būdas svariai paveikti vaikų raidą ir ugdymą(si) yra **bendruomenės švietimas ir plataus formaliųjų bei neformaliųjų paslaugų tinklo sukūrimas** vaikams ir ugdytojams. Ekologinių sistemų teorija ragina kuo labiau išplėsti vaiko raidos ir ugdymosi aplinkas ir **atsižvelgti į vaikų, jų šeimų ir ugdytojų patirčių įvairovę**. Ekologinių sistemų teorijos siūlomas modelis gali padėti politikos formuotojams ir praktikams, peržiūrintiems ikimokyklinio ugdymo sistemos teikiamas paslaugas, numatyti svarbius prio-

ritetus, kur reikia gerinti kokybę, pvz., organizuojant visuotinį vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, įtraukųjį ugdymą ar vykdant kitus ikimokyklinio ugdymo sistemos pokyčius. Ekologinių sistemų modelis pabrėžia, kad nesvarbu kurioje sistemoje vyksta pokyčiai, bet jie visada paliečia konkretų vaiką ir jo šeimą. Tik visų lygių sistemose esančių **institucijų atvirumas ir tarpžinybinis bendradarbiavimas** padeda siekti **paslaugų**, kuriomis naudojasi maži vaikai ir jų šeimos, **kokybės**.

Trumpai:

Bronfenbrennerio ekologinė perspektyva padeda geriau suprasti, kaip **skirtingi veiksniai**, tokie kaip **šeima, švietimas, kultūra ir vyriausybės politikos kaita**, veikia kartu ir **formuoja vaikų raidos ir mokymo(si) galimybes (sąlygas)**. Mokytojai turėtų matyti kiekvieną vaiką, jo raidą ir ugdymą(si) kaip platesnio konteksto dalį ir **siekti glaudesnio bendradarbiavimo** su šeimomis ir kitų institucijų specialistais. Supratimas apie visų sistemų susietumą padeda pedagogams paremti visapusišką vaiko raidą ir ugdymą(si).

Kaip ekologinių sistemų teorijos teiginiai vertinami šių dienų mokslo žinių kontekste ir kurios rekomendacijos yra naudingos pedagoginėms praktikoms

Bronfenbrennerio ekologinių sistemų teorija metė iššūkį tradicinėms vaiko raidos teorijoms, kurios vaiko raidą vertino atsietai nuo jų aplinkos. Ekologinių sistemų teorija išryškino, kaip vaikų raidą paveikia daugybė susipinančių, tarpusavyje susijusių sistemų, pradedant artimiausia šeima ir baigiant platesnėmis visuomenės struktūromis. Ši teorija svarbi ankstyvajam ugdymui, nes išplėtė vaiko raidos teorijas parodydama, kad vaikai auga ir yra nuolat veikiami daugybės tarpusavyje sąveikaujančių sistemų – artimų kasdienių santykių, ryšių tarp artimos aplinkos ir bendruomenės, tolimesnių kontekstų, kultūrinės ir politinės aplinkos. Ekologinių sistemų teorija pabrėžia šeimos partnerystės, kontekstualaus ugdymo(si) ir platesnių socialinių sąlygų, kurios formuoja vaikų raidą, mokymąsi ir gerovę, supratimo svarbą.

Rekomenduojamos ugdymo strategijos

- Stiprinkime šeimos ir ugdymo įstaigos partnerystę.
- Gerbkime šeimos **kultūrinį kontekstą ir bendruomenės vertybes**.
- Kurkime **saugią, įtraukią grupės ir visos įstaigos aplinką**.
- Sąmoningai įvertinkime **išorinius veiksnius** (patiriamą stresą, socialinę, ekonominę ir kultūrinę atskirtį, politikos pokyčius ir kt.).
- Siekime **nuoseklaus** ir metodinio **tarpsisteminio ir tarp-institucinio bendradarbiavimo**.

Šalia paminėtų pagrindinių, didžiųjų psichologinių raidos teorijų, buvo išplėtos ir toliau plėtojamos siauresnės teorijos. Toliau apžvelgsime ankstyvojo amžiaus vaikų raidos ir ugdymo(si) supratimui svarbias vaikų raidos teorijas chronologine tvarka.

3.5. BRENDIMO TEORIJA – 1920-IEJI

Brendimo teorija (angl. *Maturation theory*) dažniausiai siejama su amerikiečių psichologo Arnold'o Lucius'o Gesell'io (1880–1961) vardu. Ši teorija viena iš pirmųjų pasiūlė mokslinį vaiko raidos modelį, kuris akcentavo biologinės prigimties svarbą. Pasak brendimo teorijos šalininkų, vaiko raida – tai genetiškai nulemtų savybių skleidimasis, o ugdymas turėtų sekti vaiko raidai iš paskos. Anot brendimo teorijos, **vaiko vystymasis** yra **natūralus** ir nuoseklus fizinių, pažintinių galių ir socialinio elgesio skleidimosi procesas vaikui augant, bręstant jo kūnui ir nervų sistemai. Kiekvienas vaikas vystosi pagal nuspėjamą seką (pvz., pradžioje sėdi, ropoja, tik paskui stojasi, vaikšto ir t. t.), nors raidos tempas gali skirtis, bet seka išlieka.

Taip pat ir **mokymasis** suprantamas kaip **biologiškai nulemtas** ir **priklausantis nuo vaiko pasirengimo**. Tai reiškia, kad vaikai gali sėkmingai ugdytis tam tikrus įgūdžius tik tada, kai jų psichika yra pasirengusi, tai yra pasiekusi reikiamą brandą. Pavyzdžiui, bandyti mokyti vaiką skaityti, kol jo suvokimo ir neurologinės sistemos nėra pakankamai subrendusios, būtų neveiksminga.

Trumpai:

Remiantis brendimo teorija, vaiko **raidą** ir **mokymąsi** pirmiausia **lemia genetiniai ir biologiniai procesai**. Augimas vyksta nustatytais, natūraliais etapais, o **vaikai geriausiai mokosi** tada, **kai yra tam pasirengę raidos požiūriu**, todėl jų raida ir ugdymasis neturi būti skubinamas.

Kaip brendimo teorijos teiginiai vertinami šių dienų mokslo žinių kontekste ir kurios rekomendacijos yra naudingos ugdymo praktikoms

Būtent brendimo teorija įveda vaiko **parengties** (angl. *readiness*) mokytis (naujų dalykų, formuotis įgūdžius) **sampratą** ir teikia į **vaiko raidos poreikius orientuotą ugdymo praktiką**. Nors praktikoje vaikų pasirengimas dažnai yra siejamas su chronologiniu vaiko amžiumi, tačiau daugelis vaikų raidos psichologų rekomenduoja vaikų pasirengimą nustatyti pagal **vaiko psichikos brandą**, o **ne chronologinį amžių**. Naujausi mokslo tyrimai smarkiai sumažino brendimo teorijos šalininkų skaičių, tačiau jos nuostata **vaiko ugdymą sieti su raidos lygmeniu**, pakeitusi tradicinę, vaiko amžiumi grindžiamą ir ugdymosi galimybių neatliepiančią praktiką, paskatino ugdymo metodų pokyčius ypač teigiama linkme. Brendimo teorijos požiūriu, **veiksmingos yra pedagoginės strategijos**, pagrįstos vaikų **natūralių raidos etapų stebėjimu**, leidžiant jiems **ugdytis ir mokytis per pačių vaikų vadovaujamus žaidimus ir tyrinėjimą**, jiems pritaikant aplinką bei lūkesčius ir **orientuojantis į jų pasirengimą**.

Rekomenduojamos ugdymo strategijos

Pasirinkime vaiko (-ų) raidos galimybes atliepiančias veiklas. Veiklos ir lūkesčiai turėtų atitikti vaiko fizinės, pažintinės ir socialinės bei emocinės raidos lygį.

1. Skatinkime žaidimu grįstą vaikų ugdymąsi:

- ankstyvosios raidos etapuose ypač akcentuojami stambiają ir smulkiąją motoriką lavinantys žaidimai;
- atviri žaidimai skatina tyrinėjimus, eksperimentavimą, fizinę, emocinę, socialinę raidą, plėtoja vaikų išradingumą, savarankiškumą, kūrybiškumą ir pasitikėjimą savimi;
- kurkime kontekstus, siūlykime medžiagas, priemones, bet venkime pernelyg struktūruotų žaidimų.

2. Kurkime sąlygas vaikams patiems inicijuoti tyrinėjimus:

- leiskime vaikams pasirinkti juos dominantį centrą / kampeį / veiklą, taip paskatindami savarankišką tyrinėjimą;
- veikime kaip stebėtojai ir pagalbininkai, modeliuokime patys, bet venkime vadovauti.

3. Stebėkime vaikus ir atsižvelkime į kiekvieno individualios raidos tempą. Brendimo teorija pabrėžia, kad vaikai vystosi skirtingu tempu:

- atidžiai stebėkime pasirengimo požymius (susidomėjimą, motyvaciją);
- siūlykime individualizuotas, ne standartizuotas veiklas.

4. Atsižvelkime į brendimo teorijos pabrėžiamą natūralų vystymąsi:

- skirkime dėmesį laisvam vaikų judėjimui, tyrinėjimui, socialinėms tarpusavio sąveikoms, žaidimui ir kt.;
- neskubinkime ankstyvo akademinio mokymo. Vaikai turėtų mokytis to, kam jaučiasi pasirengę.

5. Kurkime nuspėjamą, streso nekeliančią aplinką:

- maži vaikai geriausiai vystosi ir ugdosi pažįstamoje, nuspėjamoje aplinkoje;
- rutina ir neskubūs pokyčiai padeda vaikams jaustis saugiai;
- mažinkime stresą, nes jis gali sutrikdyti natūralią raidą ir ugdymąsi.

6. Palaikykime holistinį požiūrį į vaikų raidą ir ugdymąsi:

- ugdymo programa turi apimti fizinį, emocinį ir socialinį aspektus;
- kreipkime dėmesį į vaikų miegą, mitybą, fizinę sveikatą ir emocinį komfortą.

3.6. PRAGMATIZMO / PATIRTINĖ TEORIJA (JOHN DEWEY) – 1930-IEJI

Žymaus amerikiečių filosofo, psichologo ir edukologo Johno Dewey (1859–1952) teorija, pagrįsta pragmatizmu, teigė, kad žinios atsiranda iš realios vaikų patirties, o ne iš pasyvaus klausymo. Dewey laikė vaikų raidą ir mokymąsi **aktyvaus įsitraukimo skirtingose aplinkose ir refleksijos** procesu. Nors Dewey dėmesio centre buvo mokykla, jo teorinės idėjos gali būti taikomos ir ankstyvajame ugdyme. Dewey pabrėžė, kad mokyklos turėtų veikti kaip **demokratiškos bendruomenės**, kuriose vaikai mokosi per **praktinį tyrinėjimą ir problemų, susijusių su kasdieniu gyvenimu, sprendimą**. Dewey laikė mokymą(si) **socialiniu ir komunikaciniu** procesu. Jis pabrėžė **dialogišką mokymą(si) ir tarpusavio diskusijų svarbą kuriant bendras prasmes**. Dewey laikė tyrinėjimą esminiu tiek mokymo, tiek mokymosi procese. Tyrinėjimai apima **klausimus, eksperimentus, bandymus ir refleksiją**. **Vaizduotė** padeda vaikams ieškoti alternatyvų ir tyrinėti „kas būtų, jei ...?“. Mokytojai veikia kaip pagalbininkai, kurdami prasmingas patirtis, skatindami refleksiją, integruodami įvairių sričių mokymąsi ir patys nuolat reflektuodami savo mokymą.

Trumpai:

Dewey požiūris teigia aktyvų, socialinį ir tikslingą mokymą(si). Vaikų mokymas(is) susijęs su realiu gyvenimu, jie **geriausiai mokosi per patirtį – aktyviai veikdami, klausinėdami, diskutuodami ir mąstydami**. Darželis – tai maža demokratinė bendruomenė, kurioje vaikai mokosi dalyvaudami, diskutuodami ir sprenddami problemas. **Mokytojai – pagalbininkai**, padedantys vaikams susieti naujas patirtis su ankstesnėmis žiniomis, kad būtų kuriamas gilesnis žinojimas ir supratimas.

Kaip elgesio teorijos teiginiai vertinami šių dienų mokslo žinių kontekste ir kurios rekomendacijos yra naudingos pedagoginėms praktikoms

Dewey ugdymo filosofija išlieka labai aktuali šiuolaikinei pedagogikai. Elgesio teorija padėjo pagrindą patirtiniam projektiniam mokymuisi, kuris ir toliau yra svarbus šiuolaikiniame vaikų ugdymo(si) procese. Elgesio teorija skatina mokytojus padaryti, kad vaikų mokymasis būtų labiau susietas, o vaikai dalyvaujantys ir kūrybiški – demokratiškoje bendruomenėje suvienijant mintis, veiksmus ir patirtis. Ypač aktualus yra teiginys, kad vaikų mokymasis nėra pasirengimas gyvenimui, bet *pats gyvenimas*. Dewey filosofija vertina **vaiko pasirinkimą ir autonomiją**, kalba apie **savivaldumą ir iniciatyvą**. Mokymo ir mokymosi veiklos turėtų prasidėti nuo atviro vaikų tyrinėjimo ir atradimų. Dewey matė mokytoją kaip **reflektuojantį tyrėją**, kuris nuolat analizuoja savo praktiką, išlieka **atviras, prisitaikantis** ir ramus neapibrėžtumo akivaizdoje. Refleksija padeda mokytojui paversti problemas galimybėmis nuodugniau suprasti ir nuolat tobulėti.

Dewey teorinės idėjos klojo pagrindą Piaget ir Brunerio konstruktyvistinėms teorijoms.

Rekomenduojamos ugdymo strategijos

- Taikykime patirtinį mokymąsi tyrinėjant, per projektų metodą integruojantį skirtingas ugdymosi sritis.
- Siekime vaikų patirtis su realaus gyvenimo kontekstu (namais, bendruomene, aplinka), skatindami praktines problemų sprendimo veiklas.
- Drauge su vaikais išgyvenkime jų patirtis.
- Kurkime bendradarbiavimu ir pasirinkimu grindžiamą aplinką.
- Girdėkime vaikų balsą, pasirinkimą ir atsakomybę organizuodami veiklas.
- Skatinkime nuolatinį dialogą ir refleksiją kaip pagrindinius ugdymo(si) būdus.

3.7. ELGESIO (BIHEIVIORISTINĖ) TEORIJA – 1920–1950-IEJI

Elgesio teorija (biheivioristinė, angl. *behavior theory*) padarė didelę įtaką vaikų ugdymo ir mokymo sampratai. Elgesio teorija atsirado kaip tiesioginis atsakas brendimo teorijai, nes akcentavo **auklėjimą** ir **mokymą**, o ne biologinę prigimtį. Jos atstovai, amerikiečių psichologai John'as Broadus'as Watson'as (1878–1958), Burrhus'as Frederic'as Skinner'is (1904–1990) ir rusų fiziologas Ivan'as Pavlov'as (1849–1936), daugiausia dėmesio skyrė **aplinkos veiksniams, labiausiai lemiantiems elgesio formavimąsi**. Anot elgesio teorijos, vaiko elgesį ir mokymąsi labiausiai formuoja sąveika su aplinka. Vaikas naujus elgesio modelius, įgūdžius ir žinias įgyja per patirtį, praktiką ir pastiprinimą. Jų **mokymąsi** skatina mokytojo veikimo modeliai, nuolat kartojami **pavyzdžiai** ir **pagyrimai** ar kitokio pobūdžio **pastiprinimas**. Elgesio teorijos šalininkai teigė, kad **elgesys yra patirties rezultatas**, matė vaiką kaip „baltą lapą“ ir tvirtino, kad bet kurį vaiką galima išmokyti elgtis tam tikru būdu, jei jam sudaromos tinkamos sąlygos. Skirtingai, nei teigė brendimo teorijos šalininkai, elgesio teorija pabrėžia, kad vaikų mokymasis, nors ir yra nulemtas natūralių genetikos ir biologinių procesų, bet nevaidina lemiamo vaidmens, elgesio teorijos teigimu, visas **elgesys** yra **išmoktas**.

Trumpai:

Elgesio teorija susitelkia į **išorinę vaiko elgseną**, atsiskaidama gilintis į vidinius procesus, teigdama, kad **elgesį galima kontroliuoti manipuliuojant aplinką**, pvz., pozityviu pastiprinimu ar bausmėmis. Elgesio **mokomasi iš pavyzdžio**, jį **nuolat kartojant** ir **sulaukiant teigiamo ar neigiamo vertinimo**.

Kaip elgesio teorijos teiginiai vertinami šių dienų mokslo žinių kontekste ir kurios rekomendacijos yra naudingos pedagoginėms praktikoms

Elgesio teorija nuo kitų vaiko raidos teorijų skiriasi tuo, kad sutelkia dėmesį tik į elgesį ir neatsižvelgia į vaiko mintis ar jausmus, jo socialinę ir kultūrinę patirtį. Dar ir šiandien galima išgirsti klaidingą teiginį, kuris priskiriamas elgesio teorijai apie vaiką, kaip apie „baltą lapą“. Pastebėtina, kad elgesio teorija atsakomybę už vaikų mokymąsi suteikia mokytojams, o ne vaikams, t. y. ignoruojama paties vaiko motyvacija, aktyvumas ir iniciatyvos. Elgesio teorija sulaukė daug pagrįstos kritikos iš vėlesnių teorijų ir neatliepia visuminio, humanistinio požiūrio į vaiko raidą ir ugdymą(si), nes nepajėgia paaiškinti visos vaikų raidos ir mokymosi įvairovės. Ši teorija remiasi prielaida, kad mokomasi per stimulo ir reakcijos grandinę bei išorinį pastiprinimą, bet neapima mokymosi per vidinę motyvaciją, žaidimą, socialinę sąveiką, tyrinėjimą ir kūrybą. Ji neskiria pakankamai dėmesio vaiko vidiniams procesams, laisvam žaidimui ir t. t.

Nepaisant griežtos kritikos, permąstyti ir gerai apgalvoti elgesio teorijos teiginiai gali būti naudingi, kai vaikams reikalinga aiški veiklos struktūra, **pozityvus pastiprinimas** ir palaikymas, **mokantis konkrečių kasdienių veiksmų** ir paprastų, aiškiai apibrėžtų įgūdžių (pvz., plautis rankas, savarankiškai valgyti, apsirengti ir nusirengti ir kt.), mokantis tvarkytis ar atliekant tikslumo reikalaujančias užduotis. Šiandien mokslininkų ty-

rimai patvirtina, kad mūsų **smegenys mokosi stebėdamos** savo ir kitų **elgesio pasekmes**, todėl svarbu vaikams **sąmoningai teikti pozityvaus elgesio pavyzdžius** pastiprinant pa-geidaujamą elgesį.

Iš šiandienos perspektyvos pakoreguotos ir taikytinos **šios ugdymo strategijos**

1. Kuriama nuspėjama ir palaikanti ugdymo(si) aplinka:

- kasdienės veiklos turėtų būti nusistovėjusios ir nuoseklios;
- tikslingai suorganizuotos erdvės sumažina trukdžių tikimybę ir nukreipia vaiko veikimą;
- apibrėžtos mokymosi vietos, atrinktos / pažymėtos medžiagos ir nuspėjamas išdėstymas skatina vaikų savarankiškumą.

2. Nustatomi aiškūs, suprantami lūkesčiai:

- taisykles ir susitarimus formuluokime paprasta, konkrečia kalba;
- naudokime vizualinius ženklus (diagramas, simbolius ir kt.), kurie padeda mažiems vaikams atsimiti lūkesčius;
- visi suaugusieji (mokytojai, padėjėjai, tėvai) laikymės nuoseklumo.

3. Užduotys suskaidomos į mažus, lengvai įveikiamus žingsnius:

- sudėtingų įgūdžių mokymąsi suskaidykime į mažus, nuoseklius atskirus elgesio modelius. Ypač tai veiksminga sudėtingoms arba daug žingsnių reikalaujančioms rutinoms (pvz., rankų plovimas, rengimasis, tvarkymas ir t. t.);
- mokykime kiekvieno žingsnio sistemingai, nuolat pastiprindami vaiko sėkmę.

4. Naudojamas modeliavimas ir palaikymas:

- aiškiai demonstruokime tinkamą elgesį;
- rodykime pasitikėjimą vaiku, paraginkime jį veikti savarankiškai ir teikime fizinį ir žodinį palaikymą.

5. Vaikams padedama **suprasti priežasčių ir pasekmių ryšį**:

- leiskime vaikams suklysti ir patiems ieškoti sprendimų;
- užtikrinkime, kad klaidų padariniai būtų nuspėjami (vaikai apie juos žinotų) ir proporcingi.

3.8. EMOCINĖS-SOCIALINĖS RAIDOS TEORIJA (HENRI P. H. WALLON) – NUO 1920–1940-ŲJŲ

Henri Wallonas (1879–1962) – prancūzų psichologas ir gydytojas, vaikų raidos tyrėjas. Jis sukūrė teoriją, kuri pabrėžia, kad **vaiko raida yra visuminė**: emocijos, judėjimas, mąstymas ir socialiniai santykiai vystosi podraug ir yra neatsiejami vieni nuo kitų. Wallonas laikomas vienu svarbiausių emocinės ir socialinės raidos reikšmę ugdymui atskleidusių mokslininkų. Jis teigė, kad vaiko raida vyksta per dinamišką afektinių ir pažintinių funkcijų įtampą. Priešingai nei Piaget, Wallonas laikė vaiką iš esmės socialiu nuo gimimo, o **emocinis įsitraukimas** – tai pirmasis **santykio su aplinka būdas**. Wallonas teigė, kad ankstyvoje vaikystėje **svarbiausias raidos variklis** yra **emocinis ryšys su suaugusiuoju** – per jį vaikas pradeda pažinti save, kitus ir pasaulį. Wallonas pabrėžė kūno ir judesio reikšmę: per judėjimą vaikas reiškia jausmus, bendrauja ir mokosi. Vaikui augant vis labiau įsitraukia mąstymas, kalba ir socialiniai santykiai, tačiau **emocijos išlieka raidos pagrindu**. Raida suprantama kaip dinamiškas, banguojantis procesas, kur kartais pirmauja emocijos, kartais – intelektas, bet jie visada vystosi drauge.

Trumpai:

Wallono teorija pabrėžia, kad vaikas pirmiausia yra **jaučianti ir santykius kurianti**, o **ne tik mąstanti būtybė**, kad emocinis saugumas yra **būtina sąlyga ugdymuisi ir mokymuisi**, o emocijos, judesys, kūno patirtys ir veikla yra **mąstymo ir savireguliacijos pagrindas**. Vaiko **raida** vyksta **ne tiesia linija** – kartais stipriau reiškiasi emocijos, kartais – mąstymas, ir tai normalu.

Kaip emocinės-socialinės raidos teorijos teiginiai vertinami šių dienų mokslo žinių kontekste ir kurios rekomendacijos yra naudingos pedagoginėms praktikoms

Henri Wallonas buvo vienas pirmųjų, kuris nuosekliai parodė, kad vaiko raida yra ir emocinė, ir socialinė, ir kognityvinė, ir kūniška – viskas vystosi kartu. Vygotskio ir Wallono teorijos artimos tuo, kad abi pabrėžė socialinių santykių ir emocinio ryšio su suaugusiuoju svarbą. Iš Wallono Vygotskis perėmė mintį, kad vaiko psichika formuojasi per bendravimą, o emocijos yra ne fonas, bet aktyvus raidos variklis. Wallono teorija akcentavo tai, kam Piaget iš pradžių neteikė reikšmės – kad **mąstymo raida neatsiejama nuo emocijų ir kūno judesių**. Vėlesniuose Piaget darbuose socialinis ir emocinis aspektas tampa labiau matomas, ir tame jaučiamas Wallono įtaka. Wallono idėjos ypač atsispindi šiandieninėse į vaiką orientuotose pedagoginėse praktikose (pvz., Reggio Emilia), kuriose akcentuojami santykiai, emocinė gerovė, kūno raiška, žaidimas, dialogas ir visuminis vaiko ugdymas.

Rekomenduojamos ugdymo strategijos

- Kurkime saugius, šiltus emocinius santykius – vaikas vystosi ir mokosi per ryšį su suaugusiuoju.
- Daug dėmesio skirkime kūno judesiui ir veiklai – judėdamas vaikas mąsto, reiškia jausmus ir bendrauja.
- Priimkime emocijas kaip ugdymo(si) pagrindą, o ne trukdį – padėkime vaikams jas atpažinti, įvardyti ir reguliuoti.
- Skatinkime socialinį bendravimą – žaidimus kartu, dialogą, bendras patirtis.
- Derinkime veiklą, kalbą ir jausmus – mokymasis turi būti visapusiškas ir apimti protinę ir patirtinę veiklas, fizinį aktyvumą ir emocijų ugdymą.
- Atminkime, kad raida nėra tiesi – kartais vaikas labiau „gyvena jausmais“, kartais – mąstymu, ir tai yra natūralu.

3.9. HUMANISTINĖ PSICHOLOGIJA – 1940–1950-IEJI

Humanistinė psichologija akcentuoja žmogaus **unikumą, jo vidines galias ir šių galių skirtybes**. Jos atstovai siekia suvokti žmogų **kaip nedalomą visumą**, įvertinti jo unikalumą ir atskleisti jo saviraiškos bei kūrybiškumo ištakas.

Humanistinės psichologijos pradininkai – vokiečių psichologė Charlotte Bühler (1893–1974), Jungtinių Amerikos Valstijų psichologai Carl'as Ransom'as Rogers'as (1902–1987) ir Abraham'as Harold'as Maslow (1905–1970). Jie teigė, kad reikia analizuoti realias žmogaus gyvenimo problemas ir numatyti praktinių jų sprendimo būdą, atsižvelgti į unikalią žmogaus prigimtį, jo laisvės ir kūrybiškumo, tobulėjimo ir saviraiškos, aukščiausiųjų vertybių siekimą ir aprėpti visą asmenybę.

Humanistinė psichologija švietimą laiko visos asmenybės ugdymo procesu – emociniu, socialiniu ir pažintiniu. Maslow

teigiama poreikių hierarchija rodo, kad vaikai turi patenkinti savo fiziologinius, saugumo ir priklausymo poreikius, prieš susitelkdami į mokymąsi ir saviraišką. Rogersas pabrėžė **empatiją, autentiškumą ir besąlygišką teigiamą požiūrį** mokytojo ir vaiko santykiuose. Ankstyvojo ugdymo srityje ši teorija pabrėžia **emocinio saugumo, palaikančių santykių ir į vaiką orientuotos mokymosi aplinkos**, skatinančios **savimotyvaciją ir asmeninį augimą**.

Trumpai:

Vaikai sėkmingai auga ir mokosi, kai yra **patenkinami jų pagrindiniai poreikiai**, kai jie jaučiasi **saugūs, vertinami ir gebantys**. Emocinė gerovė ir savigarba kuria pagrindą vaiko mokymui(si). Emocinius ir fizinius poreikius tenkianti ugdomoji aplinka lemia vaikų motyvaciją, įsitraukimą ir mokymosi sėkmę.

Kaip humanistinės psichologijos teiginiai vertinami šių dienų mokslo žinių kontekste ir kurios rekomendacijos yra naudingos pedagoginėms praktikoms

Humanistinė psichologija – tai reakcija į elgesio (biheiviorizmo) teoriją, kuri susitelkė tik į išorinę vaiko elgseną, atsisakydama gilintis į vidinius procesus. Humanistinė psichologija, priešingai, pabrėžė **asmeninį augimą, vidinę motyvaciją ir palaikančius santykius**. Ji vaiką laiko **savarankišku, iš prigimties motyvuotu individu**, kurio **augimas priklauso nuo palaikančių santykių, emocinės gerovės ir prasmingo įsitraukimo** į ugdomąją aplinką. Ji yra daugelio šiuolaikinių ankstyvojo ugdymo praktikų (pvz., Reggio Emilia (Italija), Te Whāriki (Naujoji Zelandija), EYLF (Australija), HighScope (JAV)) pagrindas, skatinanti holistinį vaikų vystymąsi, vidinę motyvaciją, individualizuotą mokymąsi ir jautrius pedagogų ir vaikų santykius.

Rekomenduojamos ugdymo strategijos

- Kurkime saugią ir rūpestingą atmosferą grupėje.
- Kurkime pasitikėjimu grindžiamus mokytojo ir vaikų tarpusavio santykius.

- Skatinkime vaikų saviraišką ir pasirinkimą.
- Remkime emocinį vaikų ir suaugusiųjų raštingumą (jausmų įvardijimą ir valdymą).
- Sutelkime dėmesį į individualius pranašumus, o ne trūkumus.

3.10. PRIERAISUMO TEORIJA (EDWARD JOHN MOSTYN BOWLBY) – 1950–1970-IEJI

Johno Bowlby (1907–1990), britų psichiatro ir psichologo, sukurta **prieraišumo teorija** (angl. *attachment theory*) pabrėžia **ilgalaikius emocinius** vaikų ir jų globėjų **ryšius**, kurie yra pagrįsti poreikio jaustis saugiam ir globojamam patenkinimui. Jautriai reaguojantis į vaiko emocijas ir poreikius suaugusysis formuoja vaiko saugumą. Prieraišumo teorija nagrinėja, kaip šie ankstyvieji ryšiai veikia tolesnę vaiko raidą ir santykius jam suaugus.

Prieraišumo formavimosi etapai (pagal Bowlby):

- nediferencijuotas reagavimas – (0–3 mėn.) kūdikis reaguoja į visus rūpestingus žmones;
- selektyvus reagavimas – (3–6 mėn.) kūdikis išskiria šeimos narius, ypač pagrindinį globėją;
- aktyvus artimų santykių siekimas – (nuo 6 iki 30–36 mėn.) stiprus prisirišimas prie vieno asmens ir atskyrimo nerimo atsiradimas;
- partnerystės ryšys – (nuo 30–36 mėn.) dėmesys nukreiptas į ryšio palaikymą.

Prieraišumo formos skirstomos į **saugų** ir kelis **nesaugius** tipus (vengiantį, ambivalentišką, dezorganizuotą). Mary Ainsworth (1913–1999), kanadiečių ir amerikiečių tyrėja, psichologė, tyrimais nustatė saugius ir nesaugius prieraišumo modelius, parodydama, kad jautri ir nuosekli priežiūra skatina saugumą.

Prieraišumo stiliai:

- saugus – vaiko poreikiai nuolat ir nuosekliai tenkinami, todėl jis pasitiki tėvais, jaučiasi saugus, geba valdyti emocijas ir kurti sveikus santykius suaugęs;
- nesaugūs (vengiantis, ambivalentiškas, dezorganizuotas) – susiformuoja, kai globėjas nepakankamai dėmesingai ar nuosekliai reaguoja į vaiko poreikius, o tai lemia skirtingus elgesio modelius vėlesniame gyvenime.

Ankstyvojo ugdymo srityje prieraišumo teorija pabrėžia **pedagogo vaidmenį** kaip **saugumo garantą** – patikimą suaugusįjį, kuris paremia vaiko emocijų reguliavimą, palaiko jo tyrinėjimus ir pažinimą. **Saugūs** mokytojo ir vaiko **santykiai** prisideda prie **atsparumo, įsitraukimo ir pasirengimo mokytis** auginimo, ypač vaikams, **patiriantiems stresą** ar išgyvenantiems pokyčius artimoje aplinkoje.

Trumpai:

Saugūs ir sklandūs santykiai yra sveikos **emocinės raidos ir ugdymo(si) pagrindas**. Stiprūs emociniai ryšiai su artimais globėjais padeda vaikams jaustis saugiai, drąsiai tyrinėti aplinką ir sėkmingai megzti pozityvius santykius su kitais. **Mokytojai** yra **antriniai prierašumo** (prisirišimo) **subjektai** ikimokyklinio ugdymo įstaigoje.

Kaip prierašumo teorijos teiginiai vertinami šių dienų mokslo žinių kontekste ir kurios rekomendacijos yra naudingos pedagoginėms praktikoms

Prierašumo teorija siekia sujungti biologinį augimą, vystymąsi ir psichikos raidą ankstyvajame amžiuje. Prierašumo teorija atskleidžia, kad **saugūs, atliepiantys santykiai yra emocinės gerovės, smegenų vystymosi, savikontrolės, socialinių įgūdžių**

ir mokymosi motyvacijos pagrindas. Jos principais remiasi tarpusavio sąveikomis grįsta pedagogika ir praktika, skatinančios saugią ir palankią aplinką mažiems vaikams. Prierašumo teorija grindžiamos pasaulyje žinomos šiuolaikinės ankstyvojo ugdymo sistemos (pvz., EYLF (Australija), Te Whāriki (Naujoji Zelandija), Head Start, Key Person (JAV)).

Rekomenduojamos ugdymo strategijos

- Būkime nuoseklūs ir reaguokime į vaiko poreikius.
- Kiekvieną dieną šiltai pasveikinkime kiekvieną vaiką.
- Teikime emocinį palaikymą sunkiomis akimirkomis.
- Sukurkime nuspėjamas kasdienes rutinas, kad užtikrintume saugumą.
- Bendradarbiaukime su šeimomis, kad užtikrintume ugdymo tęstinumą.

3.11. INTELEKTO ĮVAIROVĖS TEORIJA (HOWARD GARDNER) – NUO 1980–1990-ŲJŲ

Howardo Gardnerio (g. 1943), amerikiečių psichologo, **intelektų įvairovės teorija** metė iššūkį tradicinei vienusio, fiksuoto intelekto, pamatuojamo IQ testais, intelekto sampratai. Gardneris teigė, kad žmogaus intelektas yra daugialypis ir apima lingvistinę, loginę-matematinę, erdvinę, kinestetinę, muzikinę, tarpasmeninę, intrapersonalinę ir natūralistinę formas. Ankstyvojo ugdymo srityje ši teorija skatina mokytojus pripažinti ir atpažinti skirtingų vaikų intelekto ypatumus ir ugdyti individualiai, pradedant ir **remiantis stipriausiomis ypatybėmis**, taikant **įvairias, įtraukiančias ugdymo strategijas**. Integruodami muziką, judesį, meną, kalbą ir nuolatinę tarpusavio sąveiką (vaikų savitarpio, vaikų ir suaugusiųjų), bendradarbiavimą į ugdymo programą, pedagogai sukuria turtingą ugdymosi aplinką, kurioje vertinama įvairovė ir skatinamas holistinis ugdymas(is).

Trumpai:

Vaikai mokosi **įvairiais būdais**. Ugdamy vaikus **remiamasi intelektų įvairove, nepaliekant be dėmesio nė vienos intelekto formos**, pritaikant veiklas skirtingiems veikimo

būdams. Siekiant optimaliai plėtoti visų vaikų raidos potencialą, grupėse **kuriamos ugdymo(si) ir mokymo(si) galimybės kiekvieno vaiko gebėjimams** skleisti.

Kaip intelekto įvairovės teorijos teiginiai vertinami šių dienų mokslo žinių kontekste ir kurios rekomendacijos yra naudingos pedagoginėms praktikoms

Intelektų įvairovės teorija remiasi humanistinėmis ir kognityvinėmis tradicijomis, ji išplėtė **vaiko gebėjimų** supratimą ir patvirtino **individualizuoto mokymo(si)** poreikį. Gardneris pritarė Dewey holistinei vaiko sampratai ir pabrėžė būtinybę atsižvelgti į kiekvieno vaiko **stiprybes** ir **individualią patirtį**. Taip pat intelekto įvairovės teorija pagilino Piaget ir Brunerio intelekto sampratą ir atskleidė, kad vaikai **mąsto** ir **konstruoja** savo **žinojimą skirtingais keliais**. Remdamasi humanistine teorija, intelekto įvairovės teorija vertino kiekvieno vaiko potencialą, pabrėžė asmeninį augimą ir saviraišką teigdama, kad **visi vaikai turi unikalų talentų**, kuriuos **reikia puoselėti**. Drauge su sociokultūrine ir ekologinių sistemų teorija intelekto įvairovės teorija pripažino **konteksto** ir **kultūros vaidmenį formuojant požiūrį** į tai, **kokios intelekto rūšys yra vertinamos ir ugdomos visuomenėje**.

Rekomenduojamos ugdymo strategijos

- Kurkime **įvairias mokymosi patirtis** – per muziką, judesį, vaizdus, diskusijas.
- Stebėkime, kokį intelektą vaikas naudoja natūraliai, ir **remkimės jo stiprybėmis**.
- Kurkime **veiklų įvairovę**, kad visi vaikai turėtų galimybę įsitraukti.
- Naudokime **pasirinkimu grindžiamus ugdymosi centrus (kampelius, veiklos erdves, studijas ir kt.)**.

Šiame knygelės skyriuje pamėginome atskleisti kiekvienos ankstyvosios raidos teorijos esminius teiginius. Ypač išryškinome tuos, kurie svariai prisidėjo prie šiuolaikinio mažo vaiko raidos supratimo. Atskleidėme teorijų tarpusavio sąsajas parodydami, kad kiekviena nauja teorija remiasi pasitvirtinusiis ankstesnių teorijų teiginiais ir atradimais juos pagilindama ar išplėsdama. Tačiau tai nereiškia, kad, apsi-brėžiant savo ikimokyklinio ugdymo įstaigos teorinę prieigą, galime tiesiog bet kaip sumesti visus mums tinkamus ar patinkančius skirtingų teorijų teiginius į vieną krūvą. Nacionalinio lygmens susitarimai dėl ankstyvojo amžiaus vaikų ugdymo (*Gairės*) siūlo kaip pagrindines teorijas pasirinkti tas, kurios šiandien išsamiausiai paaiškina vaiko psichinės raidos dėsningumus ir atskleidžia platesnės ugdymo(si) aplinkos svarbą – **sociokultūrinę (kultūrinę-istorinę veiklos), konstruktyvistinę ir ekologinių sistemų teoriją**.

Apibendrinant galima pasakyti, kad ikimokyklinio amžiaus vaiko kultūrinė raida ir mokymasis yra kolektyvinio pobūdžio, nes visi jo aplinkoje esantys žmonės yra jo mokytojai. Tuo pačiu metu patys vaikai yra ir kitų mokytojai. Raidos šaltinis yra visa vaiko socialinė ir kultūrinė aplinka. Viena iš pagrindinių vaiko raidos ypatybių yra jos netolygumas ir nevienodumas: skirtingų vaikų raidos tempas ir būdai gali skirtis. Raidos procesas yra kūrybinio pobūdžio, o raidos subjektas visada yra pats vaikas. Vaiko raida vyksta per aktyvų dalyvavimą kultūrinėje veikloje. Vaiko dalyvavimas yra improvizacinio pobūdžio, skleidžiasi aktyviu tyrinėjimu ir eksperimentavimu.

Dalyvaudamas bet kokioje kultūrinėje veikloje, vaikas įgyja skirtingų įgūdžių, jo mokymasis visada yra kontekstualus ir savarankiškas. Vaikas pats pasirenka, ko nori mokytis, nes jam prireikia tų įgūdžių, kad galėtų dalyvauti kultūrinėje veikloje drauge su visais kitais. Su-augusiajam labai svarbu išlaukti vaiko pasirengimo, kai jis pats susidomi ir nori įsitraukti, tuomet belieka paskatinti, paremti ir palaikyti vaiko pastangas. Toks išlaukimas, neskubinimas padeda išsaugoti paties vaiko motyvaciją, kuri yra viso gyvenimo mokymosi variklis. Svarbu pažymėti, kad maži vaikai prieš pradėdami eiti į mokyklą dar nelabai domisi technine įgūdžių puse, jiems svarbu veikti, mėginti. Tai yra jų amžiaus tarpsnio ypatumas. Tyrėjai mažų vaikų mokymąsi apibūdina kaip „mokymąsi atrandant“, nes „įgūdžių įsisavinimas reikalauja tam tikros kontroliuojamos koncentracijos, o tai mažiesiems vaikams yra tiesiog dar nepasiekiamas“ (Gopnik, 2016, p. 183).

4.

PEDAGOGINĖS UGDymo SISTEMOS IR JŲ SVARBIAUSI KOMPONENTAI

Pristatydami ankstyvojo amžiaus vaikų raidos teorijas išryškinome, kad kiekviena jų nubrėžia vienokias ar kitokias ugdymo strategijas, kurias pateikėme apibendrinami teorijas. Ta aplinkybė, kad kai kurios pedagoginės sistemos, pvz., Frėbelio, Montessori, Valdorfo (autorius Rudolfas Steineris), buvo sukurtos anksčiau, nei gimė jas pagrindžiančios teorijos, liudija, jog vaikų raidos teorijos visada idėjų semiasi iš praktikos ir, atvirkščiai, – teorinės idėjos gali įkvėpti sėkmingas praktikas.

3 lentelėje parodomos pedagoginių sistemų sąsajos su raidos teorijomis. Lentelėje matyti, kad pedagoginė sistema gali būti siejama ne su viena, bet su keliomis raidos teorijomis.

3 lentelė. *Ikimokyklinio ugdymo pedagoginės sistemos ir jų teorinės šaknys*

Pedagoginė sistema	Pagrindiniai akcentai	Pagrindžiančios teorijos
Frėbelio pedagogika	Žaidimu, kūrybiškumu ir gamtos pažinimu grįstas mokymasis	Brendimo teorija, konstruktyvizmas
Montessori pedagogika	Nepriklausomybė, tvarka ir jutiminis tyrinėjimas	Konstruktyvizmas, brendimo teorija
Valdorfo (Steinerio) pedagogika	Vaizduotė, ritmas ir holistinis ugdymas	Humanistinė teorija, brendimo teorija
Pikler pedagogika	Pagarbus rūpinimasis, laisvas judėjimas	Prieraišumo teorija, brendimo teorija
Reggio Emilia pedagogika	Bendradarbiavimas, kūrybiškumas ir projektinis mokymasis	Sociokultūrinė teorija, konstruktyvizmas
Intelektų įvairovės teorija besiremiantis ugdymo modelis	Įvairūs mokymosi keliai, atsižvelgiant į skirtingus vaikų intelekto tipus	Humanistinė teorija, konstruktyvizmas, sociokultūrinė teorija, ekologinių sistemų teorija

Toliau aptarsime lentelėje pateiktas žinomas pedagogines sistemas ir jas aprašysime per pagrindinius pedagoginės sistemos komponentus: **vaiką** ir jo **ugdymą(si)**, **mokytoją** ir jo taikomus **ugdymo metodus**, **ugdymo turinį**, **ugdymo sąveikas** ir **ugdymo aplinkas**.

5.

PAGRINDINIŲ ANKSTYVOJO UGDYMO PEDAGOGINIŲ SISTEMŲ APŽVALGA

Kaip jau buvo minėta, Frėbelio, Montessori, Valdorfo (Steinerio) pedagoginės sistemos buvo sukurtos anksčiau nei psichologinės raidos teorijos (psichologijos mokslas tuo metu dar tik žengė pirmuosius žingsnius), todėl jas visai teisinga būtų vadinti pedagoginėmis psichologinėmis teorijomis. Šiandien galima teigti, kad Frėbelio idėjos padėjo psichologinius **žaidimo** pedagogikos ir psichologijos bei **konstruktyvizmo** pagrindus, Montessori nubrėžė gaires šiuolaikiniams **savireguliacijos** tyrimams, pagrindė **įkūnyto mokymosi** ir **mokymosi aplinkos** svarbą, Steineris prisidėjo prie raidos, kaip visuminio, kultūriškai ir emociškai įsišaknijusio proceso, supratimo. Kartu jie padėjo psichologijos mokslui atsisakyti požiūrio į **vaiką** kaip **pasyvų**, tik **reaguojantį** į išorinius **stimulus**, ir pereiti prie supratimo, kad vaikas nuo pat pradžių yra **aktyvus veikėjas**, o jo raida vyksta jam **sąveikaujant su aplinkiniais** ir **dalyvaujant prasmingose kultūrinėse veiklose**. Raidos psichologija, vadovaudamasi šiomis pedagoginėmis sistemomis, ėmė suvokti žmogaus raidą kaip **aktyvų, visuminį, patirtimi grįstą** procesą. Tiesiogiai labiausiai paveikė Piaget konstruktyvistinę teoriją, sociokultūrinę (kultūrinę-istorinę) Vygotskio psichologiją, humanistinę ir kitas vėlesnes raidos teorijas.

Daugumos ankstyvojo amžiaus vaikų ugdymo pedagoginių sistemų ištakas galima rasti liaudies pedagogikos tradicijose. Bendras svarbiausias jų bruožas yra vaiko augimo ir raidos pokyčių pažinimas per stebėjimą. Šiandienos terminais galima sakyti, kad tai šimtmečiais gludinta, įrodymais grįsta pedagoginė sistema.

5.1. LIAUDIES PEDAGOGIKA

Liaudies pedagogika grindžiama visuminio ugdymo, vaiko, kaip bendruomenės nario, auklėjimo principais:

- bendrumo jausmo kūrimas (angl. *togetherness*) – priklausymo bendruomenei jausmas kuriamas per bendras veiklas vaiko nekontroliuojant, bet padedant drauge atlikti darbą, peraugantį į bendradarbiavimą;
- skatinimas (angl. *encouragement*) ir vaiko indėlio pripažinimas. Suaugusysis, stebėdamas vaiko darbą, jį drąsindamas, pratęsdamas jo veiksmus ar idėjas, nuo pat pirmųjų žingsnių įtraukia vaiką į drauge kuriamą bendradarbiavimo ratą, kuriame vaikas dalyvauja pagal savo galimybes ir pajėgumą;

- autonomija (angl. *autonomy*) – vaikas neverčiamas atlikti vieną ar kitą darbą, tik nukreipiamas pasirinkti ir prisijungti prie bendros veiklos;
- minimali pagalba (angl. *minimal interference*) – vaikui padedama tik tiek, kiek reikia, kad vaikas pasiektų sėkmę, kreipiant jį link tinkamesnės, jam įdomios veiklos, bet darbo už vaiką nedirbant.

Kiekvieną pedagoginę sistemą naudinga aprašyti per pagrindinius komponentus: **vaiką** ir jo **ugdymą(si)**, **mokytoją** ir jo taikomus **ugdymo metodus**, **ugdymo sąveikas**, **ugdymo turinį ir ugdymo(si) aplinkas**.

Liaudies pedagogikos sistemos komponentai

VAIKAS IR UGDYMASIS	MOKYTOJAS IR UGDYMAS	UGDYMO(SI) SĄVEIKOS	TURINYS	UGDYMO SI APLINKOS
Autonomiškas, aktyviai stebintis, savarankiškai įsitraukiantis į bendruomenės veiklas (suaugusiųjų ir vaikų).	Vaiko mokytojai yra išplėstinė šeima ir visa bendruomenė. Pedagogika: stebėjimas, skatinimas, drąsinimas, minimali pagalba nedarant už vaiką to, ką jis pats gali padaryti.	Bendradarbiaujančios ir dialogiškos: veikimas drauge, pastebinti ir atsiliepiant į vaiko iniciatyvas. Nevadovaujant ir nekontroliuojant, bet padrąsinant, prireikus minimaliai padedant, nukreipiant pasirinkti ir prisijungti prie kitų (vaikų ar suaugusiųjų).	Kasdienės bendros suaugusiųjų ir vaikų gyvenimo veiklos.	Bendruomenės praktikos: veiklos, rutinos, kultūriniai, religiniai ritualai.

5.2. FRÉBELIO PEDAGOGIKA

Frydricho Frébelio (Friedrich Fröbel, 1782–1852) sukurta ankstyvojo amžiaus vaikų ugdymo sistema, pagrįsta savarankiškos ir harmoningos asmenybės ugdymo principais, iškelia vaikų savigarbos ir pasitikėjimo savimi ugdymo svarbą ir vienija vaikų priežiūrą, ugdymą ir auklėjimą. Frébelis 1837 m. įsteigė pirmąjį vaikų darželį, o jo (Frébelio) gimimo diena – balandžio 21-oji – Jungtinėse Amerikos Valstijose paskelbta vaikų darželio diena.

Pagrindiniai Frébelio pedagoginės sistemos principai

- Vienovė ir susietumas (angl. *unity and connectedness*). Visatoje viskas yra susiję. Vaikai yra visaverčiai žmonės būtybės, jų mintys, jausmai ir veiksmai yra tarpusavyje susiję, jie mokosi holistiniu būdu, jų mokymasis neturėtų būti išskaidytas į atskiras dalis.
- Savarankiški besimokantys (angl. *Autonomous learners*). Kiekvienas vaikas yra unikalus, todėl vaiko mokymosi pradžia yra tai, ką jis gali, o ne tai, ko negali. Vaikai geriausiai mokosi patys, aktyviai veikdami ir geriau suvokdami savo mokymąsi. Pedagogai vertina vaikų pastangas ir gerbia vaikus tokius, kokie jie yra. Svarbiausias Frébelio ugdymo

sistemos bruožas – padėti vaikams apmąstyti savo veikimą ir savo mokymąsi.

- Savaiminė vaikystės vertė (angl. *The value of childhood in its own right*). Vaikystė nėra tik pasiruošimas kitam gyvenimo (mokymosi) etapui. Mokymasis prasideda nuo gimimo ir tęsiasi visą gyvenimą.
- Santykių svarba (angl. *Relationships matter*). Santykiai yra vaiko gyvenimo pagrindas: vaiko santykis su savimi, savo tėvais, globėjais, šeima ir platesne bendruomene.
- Kūrybiškumas ir simbolių galia (angl. *Creativity and the power of symbols*). Vaiko kūrybiškumas reiškiasi, kai jis saviškai perteikia savo mintis, kai pradeda naudoti ir kurti simbolius, taip išreiškdamas savo mintis ir idėjas, atskleidamas ir kurdamas savo prasmę.
- Žaidimo svarba (angl. *The central importance of play*). Žaidimas yra žmogiškosios būties dalis ir padeda vaikams susieti savo vidinių jausmų, idėjų ir išgyventos patirties pasaulius. Vaizduote paremtas žaidimas padeda vaikams pereiti į naują mąstymo, įsivaizdavimo ir kūrybos lygmenį ir yra jų ateities kūrybos šaltinis. Frébelio pedagogikoje vaikai yra savo žaidimų šeimininkai, pedagogas suteikia jiems laisvę ir tinkamas gaires, taip pat siekia praturtinti žaidimą kaip mokymosi kontekstą.

- Susietumas su gamta (angl. *Engaging with nature*). Gamtos patyrimas ir mūsų vietos joje supratimas yra esminis Frėbelio praktikos aspektas. Veikdami, per realias patirtis vaikai sužino, kaip visos gyvos būtybės yra susietos. Tai padeda jiems mąstyti ir apie svarbius aplinkosaugos, tvarumo ir klimato kaitos klausimus.

- Išmanantys, ugdantys pedagogai (angl. *Knowledgeable, nurturing educators*). Nuolat tobulėjantys ir reflektuojantys savo praktikas pedagogai yra Frėbelio sistemos svarbiausia grandis. Jie yra Mokytojai – draugiški pagalbininkai, o ne griežti drausmintojai, jie atidžiai stebi ir nukreipia, o ne moko vaikus, remia ir plečia jų interesus, suteikdami jiems laisvę ir tam tikras gaires.

Frėbelio pedagoginės sistemos komponentai

VAIKAS IR UGDYMASIS	MOKYTOJAS IR UGDYMAS	UGDYO(SI) SĄVEIKOS	TURINYS	UGDYMOSI APLINKOS
Aktyvus, savarankiškas, geriausiai mokosi holistiniu būdu, kai mokymasis nėra išskaidytas į atskiras dalykines sritis. Ugdymasis vyksta per bendrą veiklą ir žaidimą.	Mokytojas – reflektuojantis ir nuolat tobulinantis savo praktiką. Stebintis, nukreipiantis, sudarantis sąlygas vaiko saviraiškai.	Bendradarbiavimu grįsta sąveika; dialogas tarp vaiko ir mokytojo; skatinama vaikų tarpusavio sąveika. Pedagoginės sąveikos esmė – padėti vaikams apmąstyti savo veikimą ir mokymąsi.	Integruotas: gamta, darbas, menas, judėjimas; veikimas su Frėbelio „dovanomis“. Žaidimas ir patirtys gamtoje yra vaikų mokymosi kontekstas.	Estetiška, tvarkinga, bet nevaržanti; gausi natūralių gamtinių medžiagų; veikia kaip „tylusis ugdytojas“.

5.3. MONTESSORI PEDAGOGIKA

Maria Montessori (1870–1952) pirmą vaikų darželį – „Vaikų namai“ (*Casa dei Bambini*) – įkūrė Romoje 1907 metais. Jos sukurta ugdymo sistema pabrėžia patirtinį mokymąsi. Daugiausia dėmesio skiriama paruoštai aplinkai, kurioje vaikai gali savarankiškai tyrinėti ir tikslingai veikti. Montessori ugdymo metodai skatina savarankišką mokymąsi, pagarbą individualiems interesams ir praktinių gyvenimo įgūdžių ugdymą.

Montessori klasėje vaikai gali rinktis veiklą iš įvairios kruopščiai parengtos medžiagos. Ši medžiaga specialiai sukurta taip, kad skatintų įvairių įgūdžių ugdymą. Montessori sistemoje labai pabrėžiama tvarkos ir struktūros svarba, kuri padeda vaikui pajusti saugumą ir savarankiškumą.

Montessori ugdymo sistema akcentuoja mišraus amžiaus vaikų grupių ir klasių pranašumus, kuomet jaunesni vaikai mokosi iš vyresnių, o vyresni vaikai įtvirtina savo supratimą mokydami jaunesnius. Tokia mokymosi aplinka ugdo bendruomeniškumą ir empatiją, stiprina socialinius įgūdžius ir pagarbą vienas kitam.

Montessori pedagoginės sistemos komponentai

VAIKAS (-AI)	MOKYTOJAS	TURINYS	UGDYMAS(IS)
Aktyvūs, savarankiški, geriausiai mokosi naudodamiesi savo pojūčiais ir vadovaudamiesi savo interesais, neverčiami mokytis to, ko iš jų tikisi suaugusieji.	Nuolat stebi, skatina, drąsina, minimaliai padeda, neįsako, nukreipia. Kuria savarankiškam vaiko ugdymuisi tinkamas aplinkas.	Programa, apgalvotai parengta aplinka, vaikai įtraukiami į įprastą įstaigos gyvenimą, įskaitant valgio ruošimą, valymą ir kt. Nepertraukiamas laikas vaikui veikti.	Mokymasis per skirtingas patirtis, patirtinis mokymasis, savarankiškas Montessori priemonių tyrinėjimas.

5.4. VALDORFO PEDAGOGIKA

Valdorfo pedagogika, įkvėpta Rudolfo Steinerio (1861–1925), siekia ugdyti savarankišką, veiklų, laisvą ir kūrybišką vaiką. Pirmoji Valdorfo mokykla buvo įkurta 1919 metais Štutgarte, Vokietijoje. Valdorfo pedagoginė sistema numato darnią ugdymo programą, apimančią meninę ir praktinę veiklą. Joje pabrėžiamas ritmas, žaidimas ir gamtos svarba mokymuisi, atsižvelgiama į vaiko amžiaus tarpsnių ypatumus, ypatingas dėmesys skiriamas vaikų vaizduotei ir kūrybiškumui.

Valdorfo grupėje kuriama šilta, vaiko emocinę gerovę palaukianti ir ugdanti aplinka. Pagrindinė vaikų veikla yra laisvas,

pačių kuriamas žaidimas. Ankstyvojo amžiaus vaikų ugdymo programa pasitelkia pasakojimus, lėlių teatro elementus ir draminius (vaidybinius) žaidimus, siekdama įtraukti visus vaikų pojūčius ir sužadinti vaizduotę. Kasdienėse veiklose daug meninės kūrybos, tokios kaip tapyba, piešimas ir rankdarbiai, meistravimas, siekiant paskatinti vaikų kūrybiškumą ir saviraišką.

Kitas ryškus Valdorfo pedagogikos aspektas – gamtos pasauliui teikiama svarba. Žaidimas lauke ir gamtos tyrinėjimas yra būtini vaikų fizinei, pažintinei ir emocinei raidai. Į ugdymo programą įtraukiama sodininkystė, ūkininkavimas ir aplinkosauginis švietimas, padedant vaikams užmegzti gilų ryšį su gamta ir suprasti savo vaidmenį rūpinantis aplinka.

Valdorfo pedagoginės sistemos komponentai

VAIKAS IR UGDYMAS(IS)	MOKYTOJAS IR UGDYMAS	UGDYMO(SI) SĄVEIKOS	TURINYS	UGDYMO SI APLINKOS
Vaikas – savarankiškas, laisvas ir kūrybiškas. Vaikas ugdosi per vaizduotę, emocijas ir patirtį. Ugdant atsižvelgiama į vaiko raidos tarpsnius.	Mokytojas – autoritetas, pavyzdys, užtikrinantis emocinį saugumą; ugdymas grindžiamas jautriu santykiu, ritmo pajautimu ir kūrybinėmis / meninėmis patirtimis.	Šiltos, emociškai saugios sąveikos, kuriančios bendruomeniškumo jausmą.	Darni ugdymo programa apima meninę ir praktinę veiklą, pabrėžiamas metų ritmas, laisvas žaidimas ir gamtos svarba ugdymuisi.	Jauki, natūrali, namus primenanti aplinka; mažai dirgiklių.

5.5. EMMI PIKLER ANKSTYVOJO (NUO 0 IKI 3 METŲ) UGDYMO PEDAGOGIKA

Emmi Pikler (1902–1984) buvo vengrų pediatrė. Ji tapo žinoma dėl savo pagarbaus ir novatoriško požiūrio į kūdikių ir mažų vaikų priežiūrą. 1946 m. ji tapo Lóczy instituto (taip pat vadinamo Pikler institutu) Budapešte direktore, kur įgyvendino radikalai naują kūdikių priežiūros modelį. Jos veikla parodė, kad netgi globos įstaigose augantys kūdikiai gali vystytis sveikai ir saugiai, kai su jais elgiamasi pagarbiai ir leidžiama jiems vadovautis savo tempu. Magda Gerber (1910–2007) buvo vengrų kilmės ankstyvojo ugdymo pedagogė, glaudžiai bendradarbiavusi su Pikler ir labai paveikta jos požiūrio. Emigravusi į Jungtines Amerikos Valstijas, Gerber perkėlė Pikler principus į JAV ankstyvojo ugdymo praktiką. Pikler ir Gerber pedagoginis metodas grindžiamas idėja, kad vaiko ugdymas(is) vyksta nuolat nuo pirmų gimimo akimirkų, todėl ugdymas ir priežiūra arba rūpinimasis yra visuminis procesas. Metodas akcentuoja pagarbų, jautrių santykių grįstą rūpinimąsi, laisvą judėjimą ir atidų kūdikių, kaip kompetentingų savo vystymosi dalyvių, stebėjimą.

Pagrindiniai principai

1. Pagarbus rūpinimasis ir priežiūra stiprina pasitikėjimą ir saugumą:

- organizuotos ir patogios vietos vaiko priežiūrai;
- vaikas įtraukiamas į visas priežiūros veiklas (kūdikis sąmoningai dalyvauja, o kai tik gali įsitraukia ir daro pats);
- kiekvienas priežiūros momentas (maitinimas, vystyklų keitimas, aprengimas) yra laikomas proga prasmingai bendrauti;
- suaugusysis kalba su kūdikiais, paaiškina, ką daro, ir elgiasi su jais kaip su aktyviais dalyviais, o ne pasyviais pagalbos gavėjais.

2. Laisvas judėjimas ir nepertraukiamas žaidimas:

- natūralus motorinis vystymasis geriausiai vyksta, kai vaikams suteikiama saugi erdvė, laikas ir laisvė judėti. Tai padeda ugdytis ne tik fizinius įgūdžius, bet ir pasitikėjimą savimi bei savarankiškumą;
- vaikams leidžiama laisvai judėti ir tyrinėti neverčiant jų daryti tai, ko dar negali padaryti patys (pvz., neversti kūdikių sėdėti ar stovėti, kol jie patys negali to padaryti);

- aiškūs ir nuoseklūs apribojimai, ribų ir gairių nustatymas:

- rami aplinka,
- laikas laisvam judėjimui ir nepertraukiamam žaidimui,
- įvairūs, paprasti ir atviri daiktai,
- žaidimas su bendraamžiais.

3. Tvarūs ir saugūs santykiai ir prierašumas:

- svarbu santykių pastovumas, kūdikiai turėtų susiformuoti saugų prierašumą prie nedidelio skaičiaus patikimų suaugusiųjų;
- nuspėjama ir jautri priežiūra sukuria emocinį saugumą.

4. Stebėjimas ir individualus tempas:

- kiekvienas vaikas laikomas asmenybe;
- jautrus stebėjimas ir tikslinga intervencija. Suaugusiųjų vaidmuo yra paremti, o ne skubinti ar versti vaiką;
- globėjai atidžiai stebi, kad suprastų, kokioje vystymosi stadijoje yra vaikas, ir atitinkamai reaguoja.

5. Pasitikėjimas vaiku (autonomija):

- Pikler pabrėžė pasitikėjimą vaiko gebėjimu ugdytis savo tempu;
- suaugusieji užtikrina saugumą, emocinę paramą ir padrąsinimą, bet vengia nereikalingo kišimosi.

Emmi Pikler pedagoginės sistemos komponentai

VAIKAS IR UGDYMASIS	MOKYTOJAS IR UGDYMAS	UGDYO(SI) SĄVEIKOS	TURINYS	UGDYMO SI APLINKOS
Kiekvienas vaikas – savarankiška, savimi pasitikinti asmenybė, aktyvus savo raidos ir ugdymosi dalyvis.	Pasitikintis vaiko gebėjimu ugdytis savo tempu. Užtikrina saugumą, emocinę paramą ir padrąsinimą. Jautriai stebi, taiko tikslingas intervencijas, vengia nereikalingo kišimosi.	Nuoseklios, pastovios, pagarbios sąveikos.	Priežiūros rutinos, laisvas judėjimas, tyrinėjimas, netrikdomas žaidimas su bendraamžiais.	Ramios, saugios aplinkos, įvairūs, paprasti ir atviri daiktai.

5.6. REGGIO EMILIA PEDAGOGIKA

Reggio Emilia pedagoginės sistemos kūrėjas Loris Malaguzzi (1920–1994) pirmą vaikų darželį atidarė 1946 metais Villa Cella miestelyje Italijoje. Reggio Emilia pedagoginė sistema, dažnai vadinama filosofija, kilo ne iš vienos teorijos, bet iš progresyvio- sios pedagogikos, raidos psichologijos ir socialinės filosofijos dialogo. Ji buvo kuriama po Antrojo pasaulinio karo Šiaurės Italijoje kaip **demokratinis, į vaiką orientuotas švietimo projek- tas**, kurį formavo tiek vietiniai socialiniai judėjimai, tiek tarptau- tinė psichologinė mintis. Reggio Emilia pedagoginės sistemos esmė – vaiko, kaip **kompetentingo, kuriančio santykius ir tu- rinčio didelį potencialą**, ir mokymosi, kaip **socialinio, kultūrinio ir prasmę kuriančio proceso**, sintezė. Reggio Emilia pedago- ginė sistema remiasi Vygotskio idėja apie mokymąsi kaip apie socialinį kultūrinį reiškinį, Piaget požiūriu į vaiką, kaip aktyvų savo žinių kūrėją, ir Brunerio pažiūra į vaiką, kaip daugiakalbį simbolių kūrėją, Wallono dialektiniu emocijų ir intelekto raidos modeliu, Dewey reflektivaus patirtinio ugdymo(si) praktika. Ši sintezė davė pradžią pedagogikai, kurioje *vaikai, mokytojai, šei- mos ir aplinka kartu kuria žinias per santykius, dialogą ir bendrą prasmės kūrimą*.

Reggio Emilia pedagogikos požiūriu, vaikai geba mokytis sava- rankiškai ir turi bent šimtą įvairių būdų tai daryti. Ši pedagoginė sistema pabrėžia aplinkos, menų, kūrybiškumo ir bendradar-

biavimo svarbą vaikų ugdymui(si), skatina atvirą tyrinėjimą, eksperimentavimą, projektinį mokymąsi, vaikų patirties stebėji- mą ir dokumentavimą.

Reggio Emilia pedagogika pabrėžia ugdymosi aplinkos svarbą, vadindama ją trečiuoju mokytoju. Kuriama estetiška ir įtraukianti ugdymosi aplinka, kurioje naudojamos natūralios medžiagos, o atviros erdvės skatina vaikus judėti ir tyrinėti. Ugdymo progra- ma yra dinamiška, kuriama ugdymo proceso metu – išskylanti (angl. *emergent curriculum*), atsižvelgiant į vaikų interesus ir idė- jas. Mokytojai veikia kaip pagalbininkai, kurie vadovauja vaikų mokymuisi remdamiesi stebėjimu ir dokumentavimu.

Unikalus Reggio Emilia sistemos bruožas yra tai, kad ugdymo ašis yra meno studija – „ateljė“, kurioje skatinami vaikų tyrinė- jimai labiausiai per meninio pobūdžio veiklas: piešimą, skulp- tūrą, muzikavimą, šokį, vaidybą, bet ne tik tai. Ateljė ypatingas dėmesys skiriamas medžiagų ir jų savybių tyrinėjimams, eks- perimentavimui.

Vaikų veiklos ir darbų dokumentavimas nuotraukomis, vaizdo įrašais ir stebėjimų užrašais yra esminė Reggio Emilia pedago- gikos dalis, padedanti stebėti, analizuoti ir vertinti vaikų moky- mosi pažangą. Mokytojams dokumentavimas padeda matyti mokymosi procesą ir tuo pagrindu planuoti kitus ugdymo(si) žingsnius. Tėvai ir kiti bendruomenės nariai kviečiami aktyviai įsitraukti į vaiko ugdymą per dokumentus, o dokumentavimas kuria bendruomeniškumą.

Reggio Emilia pedagoginės sistemos komponentai

VAIKAS IR UGDYMASIS	MOKYTOJAS IR UGDYMAS	UGDYMO(SI) SĄVEIKOS	TURINYS	UGDYMOSI APLINKOS
Vaikas yra smalsus, gebantis ir norintis mokytis. Jis mokosi tyrinėdamas, bandydamas, žaisdamas, kurdamas ir kalbėdamasis su kitais. Kiekvienas vaikas turi daug skirtingų būdų parodyti, ką galvoja ir jaučia.	Mokytojas yra šalia vaiko – stebi, klauso, palaiko ir padeda plėtoti idėjas. Jis nepateikia visų atsakymų, bet užduoda klausimus ir sudaro sąlygas vaikams patiems atrasti.	Vaikai mokosi kartu – kalbėdamiesi, dirbdami grupėse, sprenddami problemas. Svarbūs santykiai tarp vaikų, mokytojo ir šeimos. Mokymasis vyksta per bendrą veiklą ir dialogą.	Ugdymo temos kyla iš vaikų interesų (ką jie pastebi, klausia, tyrinėja). Dažnai dirbama projektais, kurie gali trukti kelias dienas ar savaites. Į veiklas natūraliai įsilieja menas, kalba, skaičiavimas, pasaulio pažinimas.	Aplinka yra tvarkinga, jauki ir kviečianti veikti. Medžiagos pasiekiamos vaikams, skatina tyrinėti ir kurti. Naudojamos natūralios medžiagos. Yra vietos piešti, konstruoti, eksperimentuoti. Aplinka laikoma „trečiuoju mokytoju“.

Aptarėme šešias pripažintas, laiko patikrintas pedagogines sistemas, kurios gali būti tinkami ugdymo sistemos pavyzdžiai, padėsiantys sukurti savo mokyklos programą. Toliau pateikiame šiandienos mokslininkų ankstyvojo ugdymo modelį ir jame akcentuojamus pagrindinius kriterijus, į kuriuos rekomenduojama atsižvelgti kuriant kokybišką nacionalinę ir atskirų ugdymo įstaigų ankstyvojo ugdymo programą.

6.

ŠIANDIENOS POŽIŪRIS Į ANKSTYVAJĄ VAIKO UGDYMĄ(SI)

Šiuo metu daugelyje pasaulio šalių ankstyvojo ugdymo sistemose vyrauja trys požiūriai į ankstyvąjį ugdymą: *Educare*, *Educere* ir *visuminis* modelis, siekiantis susieti abu pirmuosius. Mokslininkų rekomendacijose, remiantis naujausiomis mokslo žiniomis apie mažo vaiko raidą ir pasitvirtinusiomis ugdymo praktikomis, siūloma rinktis holistinį modelį. Šie modeliai nėra ugdymo sistemos, o veikia pagrindinių kriterijų sąrašas, kuris yra ankstyvojo ugdymo švietimo politikos gairės. Jos naudingos ir kuriant ikimokyklinio ugdymo įstaigos programą, ir ugdymo sistemą, paprasčiau tariant, – nuoseklią pedagoginę praktiką.

*Educare*² modelis reiškia vaiko visapusiškos raidos, įskaitant jo emocinį, moralinį ir socialinį augimą, ugdymo ir priežiūros procesą, o ne tik žinių perteikimą ir atskirų įgūdžių įgijimą. *Educare* akcentuoja ganėtinai tradicišką modelį, kai derinamas vaiko ugdymas ir priežiūra, o pedagogas veikia organizuodamas vaiko patirtis, perteikdamas žinias ir jį formuodamas, dažnai naudodamas parengtas priemones, pratybų sąsiuvinius, standartizuotas užduotis ir kt. Akcentuojamas „auklėjimas“ arba „mokymas“ siekiant numatytų rezultatų (pasiekimų), o tai gali būti vertinama kaip įgūdžių lavinimas. Ankstyvojo ugdymo kontekste *Educare* modelis **integruoja ugdymo ir priežiūros sąvokas**, tačiau **nuvertina** paties **vaiko**, kaip aktyvaus savo raidos ir ugdymosi proceso dalyvio, **potencialą**.

Educare modelis įsitvirtino ir remiasi supratimu, kad vaikams nuo gimimo iki 6 metų ypač naudingos kokybiškos ugdymo programos, apimančios amžiaus tarpsnio poreikius atliepiančią ugdymą, šeimos įtraukimą ir visą spektrą svarbių paslaugų (sveikatos, socialines, neformalaus ugdymo(si) ir kt.). *Educare* modelis siekia integruoti autentišką šeimos įsitraukimą, profesinį visų specialistų tobulėjimą, aukštos kokybės mokymo praktikas, grindžiamas naujausiomis mokslininkų rekomendacijomis.

² *Educare* yra lotynų kalbos terminas, reiškiantis „auginti“, „maitinti“ arba „auklėti“, ir yra vienas iš dviejų anglų kalbos žodžio „education“ (švietimas) šaknų.

Educere³ modelis pabrėžia **į vaiką orientuotą, aktyvų mokymąsi**, kuris sutelkia dėmesį į žmogaus įgimtų gebėjimų ir kūrybiškumo atskleidimą, o ne pasyvų išorinių žinių įsisavinimą. Jis apima vaikų **ugdymą** ir siekia jų **kritinio mąstymo, savarankiškumo** ir **vidinių galių išplėtojimo**. Tai priešinga *Educare* požiūriui, nes akcentuoja aktyvų vaiko vaidmenį ugdymesi. *Educere* laiko pedagogą vadovu, kuris padeda vaikui atrasti ir išplėtoti savo galias, skatina kūrybiškumą ir kritinį mąstymą, padėdamas jam „išgauti“ tai, kas jau yra jo viduje.

Educere pagrindinė idėja yra ta, kad žmogaus potencialas jau yra jo viduje, o švietimo vaidmuo yra padėti jam tą potencialą atskleisti. Todėl skatina aktyvų, kūrybišką, nuolat save auginantį ugdymosi procesą, kai vaikai yra ne tiek mokomi, o labiau vedami pedagogų. Tikslas yra ugdyti kritinį mąstymą, sprendimų priėmimą ir gebėjimą mąstyti savarankiškai. Užuoť tiesiog perteikus faktus arba žinias, mokytojų dėmesys skiriamas mokyti vaikus, kaip mąstyti, kaip patiems atrasti ir apdoroti informaciją.

Daugelyje Europos šalių *Educare* ir *Educere* koncepcija plėtėsi kaip ankstyvojo ugdymo ir priežiūros politikos dalis, siekiant keisti šalyse vyravusias praktikas, idėja, kad visa apimančiame ugdyme mažų vaikų „priežiūros“ ir „ugdymo“ praktikos negali būti atskirtos.

³ **Educere** yra lotynų kalbos žodžio „švietimas“ šaknis, reiškianti „išvesti“ arba „ištraukti“, priešingai nei kita šaknis *educare* („mokyti“ arba „formuoti“).

Šiandien kai kurie mokslininkai ir švietimo politikai tiki, kad šie modeliai nėra tarpusavyje nesuderinami ir kad visapusiškas ir kokybiškas švietimas turėtų apimti abu požiūrius ir derintų labiau struktūruotą suaugusiojo *educare* vadovavimą su *educere* siūlomu aktyviu, savarankišku vaiko galių atskleidimu.

Unifikuotas **visuminis** modelis, suvienijantis *Educare* ir *Educere* koncepcijas, grindžiamas į vaiko poreikius ir jame glūdintį potencialą orientuotais, tyrimais besiremiančiais, visuminiais metodais. Šis modelis pabrėžia:

- **priežiūros, ugdymo ir vaiko ugdymosi integraciją** pripažįstant, kad vaikų raida ir ugdymasis yra visuminis:
 - **apima visas raidos sritis** – fizinę sveikatą, socialinę-emocinę ir kognityvinę, neapsiribojant tik akademinio pasirengimu tolesniam ugdymosi etapui;
 - **apima dalyvių visumą** ir vyksta visuose – šeimos ir platesnės bendruomenės – kontekstuose. Ugdymo programa nėra izoliuota nuo gyvenimo šeimose ir bendruomenėse;
- **vaiko aktyvumą**, kuris yra pagrindinis proceso dėmuo (aspektas);
- visų **ugdymo dalyvių vaidmenų dermę**;
- **kokybišką ugdymo praktiką**, t. y. aukštos kvalifikacijos personalą, tikslingą pedagogiką, mažas grupes, nuolatinį profesinį tobulėjimą;

- **duomenimis grįstą praktiką ir nuolatinį profesinį mokymąsi** – vaikų raidos stebėjimą, tyrimų panaudojimą praktikai tobulinti, nuolatinį švietimo sistemos dalyvių profesinį augimą;
- **tiltą į vėlesnį mokymąsi** – tik kokybiškos ankstyvojo ugdymo programos, atliepančios vaikų amžiaus tarpinių raidos poreikius, parengia juos sėkmingam formaliojo mokymo procesui ir taip sprendžia ilgalaikes visiems vaikams vienodai kokybiško švietimo problemas.

Lietuvoje *Gairės* buvo kuriamos atsižvelgiant į visuminį ugdymo(si) modelį, taip pat vadovaujantis pagrindinėmis vaiko raidos teorijomis, naujausiais moksliniais tyrimais, šiuolaikinėmis pažangiomis ugdymo praktikomis ir atsižvelgiant į kultūrinės ir istorinės Lietuvos tradicijas. *Gairėse* formuluojamas vaikų ugdymo(si) tikslas drauge su svarbiausiais ikimokyklinio ugdymo principais užtikrina ugdymo(si) kryptingumą, integralumą, veiksmingą ugdymąsias sąveikas ir ugdymo(si) kokybę, palengvina užduotį remtis vaikų ugdymuisi palankiausia teorine prieiga (*Gairės*, 3).

7.

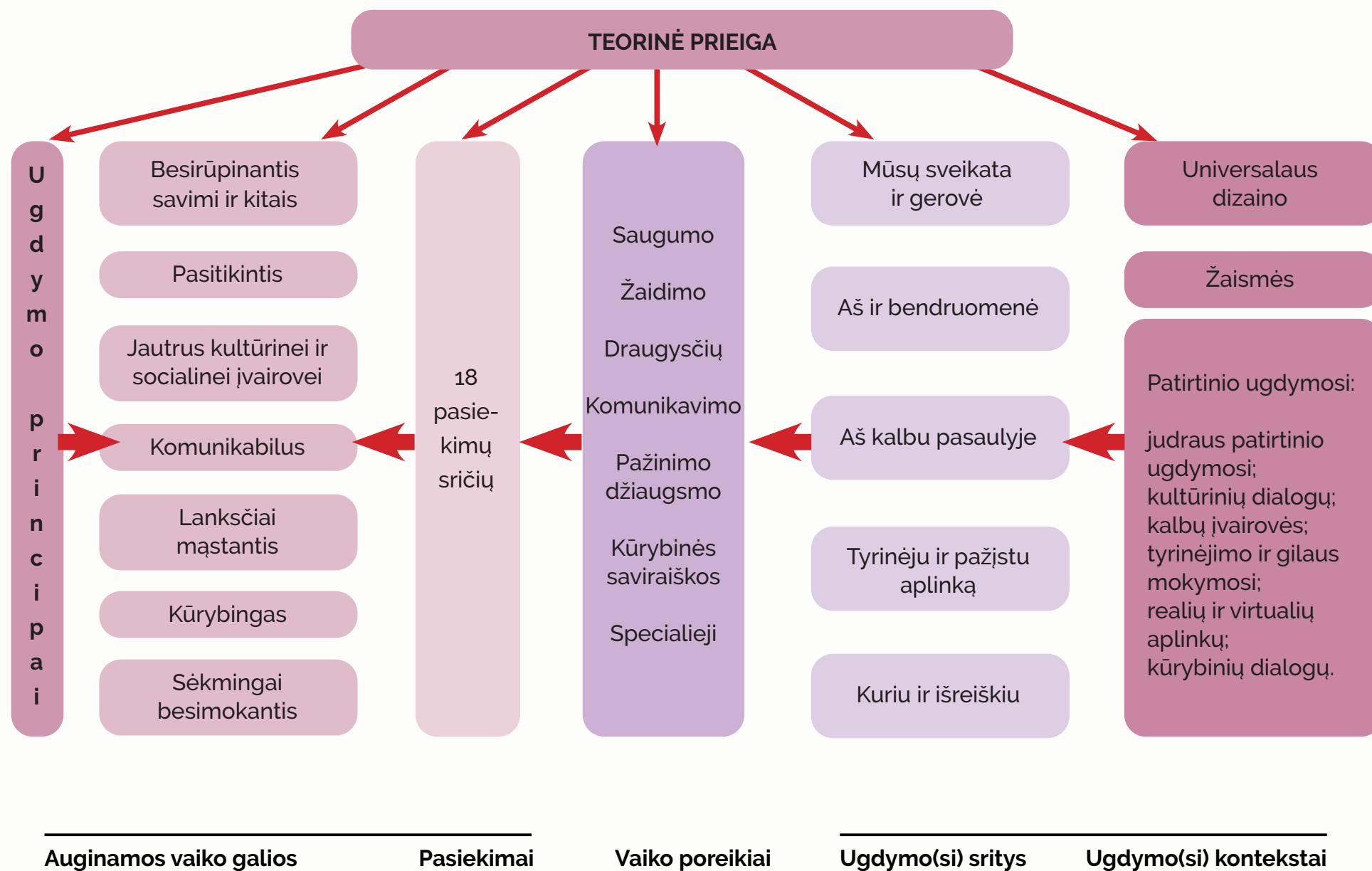
KAIP SUSIETI TEORINES PRIEIGAS, UGDYMO ĮSTAIGOS KURIAMĄ PEDAGOGINĘ SISTEMĄ IR KASDIENES PRAKTIKAS?

Kurdami mokyklų programas, turėtume tartis ir apsispręsti, ar mokyklos programa vadovausis pagrindinėmis vaiko raidos teorijomis (sociokultūrine, konstruktyvistine, kognityvine (mokymosi atrandant) ir ekologinių sistemų), kaip ir *Gairės*. Tuomet požiūrį į rūpimus svarbiausius ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo klausimus rasime analizuodami *Gaires*. Kuriant savo įstaigos programą, taip pat apmąstant ugdymo praktikas grupėse, praveria prieš akis turėti *Gaires* ir numatyti kelius, kaip bus siekiama auginti vaikų galias. Rengiamos mokyklų programos turėtų užtikrinti visuminį vaiko ugdymą(si), universalus dizaino mokymuisi prieigą, vaikų žaidimą ir kitą patirtinę veiklą kaip ikimokyklinio ugdymo(si) pagrindus (*Gairės*, 20).

Jei renkamės ne tik pagrindines, bet ir kitas vaiko raidos teorijas, turėtume pasverti arba įvertinti, kaip jos keičia požiūrį į tam tikrus vaikų ugdymo(si) aspektus. 3 paveiksle matyti, ką reikia apmąstyti, kad sukurtume vientisą mokyklos programą ir ja grindžiamą kokybišką vaikų ugdymą(si). Teorinė prieiga yra tarsi skėtis, kuris leidžia įsigilinti, kaip ja grindžiamas požiūris dera su *Gairėse* pateiktais ugdymo principais, auginamomis vaiko galiomis ir pasiekimais. Remdamiesi teorine prieiga taip pat apsvairstome, ar ugdymo(si) procesas – turinys, ugdymo formos ir metodai, kuriami ugdymo(si) kontekstai – dera tarpusavyje? Ar jie atliepia svarbiausius vaiko poreikius? Ar sukuria prielaidas vaikui realizuoti savo žaidimo poreikį? Aptariame, ar ugdymo(si) procesas padės kryptingai auginti vaiko galias, skatindamas paties vaiko aktyvumą.

3 pav. Teorinės prieigos svarba apmąstant kuriamos mokyklos programos vientisumą (sud. O. Monkevičienė, 2025)

DAŽNIAUSIAI IKIMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGŲ VADOVŲ IR MOKYTOJŲ UŽDUODAMI KLAUSIMAI

• Ar kuriant ugdymo įstaigos programą galima remtis keliomis teorinėmis prieigomis?

Atsakydami į šį klausimą norime remtis 3 lentele.

Pateiktoje lentelėje galima pastebėti, kad iš pirmo žvilgsnio skirtingos pedagoginės sistemos siejamos su tapačiomis vaiko raidos teorijomis. Tai tarsi atsakymas į dažnai užduodamą klausimą. Remtis keliomis teorijomis ne tik galima, bet ir reikėtų, nes nėra vienos teorijos, kuri vienodai giliai būtų išanalizavusi visus vaiko raidos aspektus. Pagrindinis kriterijus pasirenkant teorines prieigas yra pagrindinių teorijų sampratų apie vaiko **raidos ištakas, ugdymosi būdus ir mokytojo strategijas** bei ugdymo įstaigoje labiausiai pasitvirtinusių **pedagoginių praktikų dermė**.

• Ar reikia formuluoti teorines prieigas ir kokias, jei dirbama pagal pasirinktą Montessori, Valdorfo ar kitą pripažintą pedagoginę sistemą?

Teorines prieigas reikia formuluoti dėl kelių priežasčių. Pirma, kiekviena pedagoginė sistema remiasi arba yra patyrusi kurios nors vienos ar kelių tuo metu vyrausių psichologinių vaiko raidos teorijų aiškinimų poveikį. Kita vertus, ankstyvosios pedagoginės sistemos, tokios kaip liaudies pedagogika, Frėbelio, Montessori, Valdorfo pedagogika, pačios pasiūlė teorines įžvalgas, kurias pagrindė ir nuodugniai paaiškino vėlesnės raidos teorijos. Tai tik patvirtina teiginį, kad veiksminga pedagogika visada pasižymi giliu vaiko raidos pažinimu, kuris remiasi įdėmiu vaikų stebėjimu ir vaikystės pažinimu. Visada reikia, kad mokytojai, prieš pradėdami diegti išvardytas pedagogines sistemas, rimtai mokytųsi ir perimtų ne tik metodus, bet ir perprastų jų ištakas, galėtų paaiškinti, kaip ir kodėl veikia vieni ar kiti metodai. Kita priežastis yra ta, kad bet kuri pedagoginė sistema yra nuolat plėtojama ir toliau auginama, ir tai turi būti daroma labai atsakingai, neiškraipant esminių teorinių principų. Labai svarbu gebėti sąmoningai atsirinkti bet kokius siūlomus projektus ir kitas naujoves, jautriai derinant juos prie pedagoginės sistemos jos neiškraipant, bet ją praturtinant.

NAUDINGOS NUORODOS

Early childhood pioneers [Ankstyvojo ugdymo pradininkai]. Prieiga per internetą: <https://thevoiceofearlychildhood.com/early-childhood-pioneers/>

Friedricho Frėbelio pedagogika. Prieiga per internetą: <https://www.froebel.org.uk/>

Froebel's Kindergarten: The Origins of Early Childhood Education [Frėbelio darželis: ankstyvojo ugdymo ištakos] [Vaizdo įrašas]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=lieFOzjLHM8>

Humanistinė psichologija. Iš Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/humanistine-psichologija/>

Ikimokyklinio ugdymo programos gairės (2023). Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2023 m. rugsėjo 4 d. įsakymas Nr. V-1142. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/76bb8f404b5911ee8185e4f3ad07094a/asr>

Ikimokyklinio ugdymo programos gairės (2023). Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2023 m. rugsėjo 4 d. įsakymo Nr. V-1142 „Dėl Ikimokyklinio ugdymo programos gairių patvirtinimo“ pakeitimo įsakymas, 2024 m. vasario 5 d., Nr. V-131. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/76bb8f404b5911ee8185e4f3ad07094a/asr>

Liaudies pedagogika. Iš Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/liaudies-pedagogika/>

Montessori pedagogika. Iš Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/montessori-pedagogika/>

Parental Ethnotheories: An Example of Shared Meaning [Tėvų etnoteorijos: bendros prasmės pavyzdys]. Prieiga per internetą: <https://www.sciencedirect.com/topics/psychology/parental-ethnotheories>

Slow pedagogy - making time for children's learning and development [Clark Alison. Lėtoji pedagogika – skirti laiko vaikų mokymuisi ir vystymuisi] [Vaizdo įrašas]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=4HI-XagX0AU>

Urie Bronfenbrenner. Prieiga per internetą: <https://thevoiceofearlychildhood.com/introduction-urie-bronfenbrenner/>

Valdorfo asociacija. Prieiga per internetą: <https://valdorfoasociacija.com/>

Valdorfo pedagogika. Iš Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/valdorfo-sistema/>

NAUDOTA LITERATŪRA

Douclevff, M. (2023). *Primirštas auklėjimo menas*. Vaga.

Gopnik, A. (2016). *The Gardner and the Carpenter*. Bodley Head.

Meier, B. S., & Rossi, K. A. (2020). Removing instructional barriers with UDL. *Kappa Delta Pi Record*, 56(2), 82–88.

Miseliunaite, B., Kliziene, I., & Cibulskas, G. (2021). Can Holistic Education Solve the World's Problems: A Systematic Literature Review. *Sustainability*, 14(15), 9737. <https://doi.org/10.3390/su14159737>

Sari, T., Nayir, F., Poyrazli, S. (2025). Educare, Educere, or Holistic? Exploring Researchers' Educational Approaches in Education for Sustainable Development Research. *Sustainable Development* 33, 6590–6603. <https://doi.org/10.1002/sd.3481>

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

Wood, D., Bruner, J. S., & Ross, G. (1976). The role of tutoring in problem-solving. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 17(2), 89–100. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1976.tb00381.x>

PADĖKA

Dėkojame vaikams, jų tėveliams, ikimokyklinio ugdymo įstaigų komandoms, pasidalinusiems savo gyvenimo vaikų darželyje patirtimi, kuri yra panaudota leidinio iliustracijoms:

Kauno menų darželio „Etiudas“ komandai: direktorei Solveigai Žagarinskienei, direktorės pavaduotojai ugdymui Virginijai Bielskienei, meno mokytojoms Gabijai Blochinai, Linai Statkevičienei, Dovilei Talačkaitei, Jurgitai Urnižienei

Vaikų darželio „Strazdanėlės“ komandai: direktoriui Petruui Kričenai, direktoriaus pavaduotojai Sonatai Latvėnaitei-Kričenienei, mokytojoms Agnei Ančaitai-Kovalenkienei, Astai Kazlauskienei

Vaikų darželio „Istorijų namai“ komandai: direktorei Giedrei Sujetaitei-Volungevičienei, ugdymo vadovei Monikai Jakutienei, mokytojoms Gabrielei Jonušaitei, Sigutei Minialgaitei

Vilniaus lopšelio-darželio „Vydūnėlis“ komandai: direktorei Monikai Kelpšienei, mokytojoms Olgai Bagrovai, Vaidai Balčiūnaitytei, Jolantai Balnienei, Eglei Griškevičienei, Jūratei Karkauskienei, Gražinai Kasperavičienei, Justinai Norkūnienei

Kauno lopšelio-darželio „Vilnelė“ komandai: direktoriui Rolandui Bulotai, direktoriaus pavaduotojai ugdymui Vilmai Sobolienei, mokytojoms Vaidai Nainei, Vaidai Ramanauskienei, mokytojo padėjėjai Daivai Ščerbakovienei, mokinio padėjėjai Linai Urnikienei, meno mokytojai Jurgitai Kolčinai